Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra bohemistiky

Bakalářská práce

VOJENSKÉ REÁLIE V MORAVSKÝCH LIDOVÝCH PÍSNÍCH

MILITARY REALIA IN MORAVIAN FOLK SONGS

Vedoucí práce

Prof. PhDr. Jiří Fiala, Csc.

Vypracoval

Otakar Chudzik

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní všechny použité zdroje a literaturu.

Prohlašuji, že tato práce obsahuje 77 271 znaků (86 720 znaků včetně poznámek pod čarou).

V Olomouci dne: 11. 5. 2010 *Podpis:*

Děkuji panu prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc. za vedení této práce, cenné odborné připomínky a velmi vstřícný přístup.

Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Zuzaně Loutocké za pomoc při excerpci písní a Martinu Kábrtovi za překlad anotace do angličtiny.

Obsah

Úvod 5

1. Vojenská lidová píseň 7

1.1 O lidové písni obecně 7

1.2. Sběr, sbírky a sběratelé lidových písní u nás 9

1.2.1. Guberniální sběratelská akce 9

1.2.2 Sběratelé 12

1.3. Specifika vojenské lidové písně 14

2. Vojenství ve sledovaném období 17

2.1. Počátky stálých armád 17

2.1.1. Pěchota 17

2.1.1.1. Oděv 19

2.1.2. Jezdectvo 19

2.1.3. Dělostřelectvo 21

3. Reálie ve vojenských lidových písních 23

3.1. Doplňování vojska 23

3.1.1. Verbování 23

3.1.2. Konskripční systém 28

3.1.3. Situace v 1. polovině 19. století 39

3.1.4. Situace v druhé polovině 19. stol. 39

3.2. vojenská služba 40

3.2.1. Ubytování 41

3.2.2. Stravování 47

3.2.3. Výcvik 48

3.2.4. Tresty 52

Závěr 53

Úvod

Nebude to nikterak nadnesené, řekneme-li, že lidová píseň a lidová kultura vůbec patří k jakýmsi korunovačním klenotům kultury českého národa. Vzhledem k historickému vývoji v naší zemi byla lidová kultura vždy určitým pevným bodem, ke kterému bylo možné se uchýlit v těžkých dobách.

A také vojenské lidové písně jak je známe, vznikaly povětšinou v krajních situacích, kdy prostého člověka čekaly vojenské útrapy a mnohdy také smrt. Není tedy náhoda, že vojenské lidové písně patří svými texty vedle písní milostných k citově nejintenzivnějším.

Jejich prostota, ale přitom velká citová intenzita, s jakými líčí dramatické životní okolnosti, jsou také hlavním důvodem, proč jsem si jako téma své bakalářské práce zvolil téma „Vojenské reálie v moravských lidových písních“.

Svou diplomovou práci dělím na tři základní úseky. Náplní první kapitoly bude problematika lidové písně obecně s přihlédnutím k písním vojenským a k okolnostem jejich vzniku. Zmíním se zde o sběratelských aktivitách v 19. století, které vedly ke vzniku základních sbírek lidových písní, z nichž jsem ve své práci vycházel. Jedná se především o rozsáhlé sbírky Františka Sušila a Františka Bartoše.

Tyto hlavní zdroje jsem doplnil různými dalšími publikacemi, vydávanými často obcemi, místními spolky nebo folkloristickými pracovišti. Jedná se o publikace, jež jsou mnohdy vydávány k určitému místnímu výročí, vztahují se k danému regionu a kromě lidových písní obsahují také různé paměti, dobové fotografie apod. Kompletní seznam těchto použitých publikací uvádím ve speciálním oddíle seznamu literatury. Vzhledem k obrovskému množství lidových písní nasbíraných na našem území jsem se soustředil zejména na písně moravské, přičemž tam, kde je to vhodné, reflektuji i písně z jiných oblastí.

V druhé části práce se budu věnovat vojenskému životu prostých vojáků v armádách rakouské monarchie v rozmezí 17. až 19. století, což je doba, do které můžeme datovat

vznik většiny vojenských lidových písní, jimiž se ve své práci zaobírám. Přitom je však nutno přihlížet ke specifickému procesu vzniku lidové písně, jehož začátek ani konec obvykle nelze přesně určit. Dále bude druhý oddíl zahrnovat přehled organizace rakouské armády, ubytování vojáků a další dobové reálie.

Poslední a nejdůležitější kapitola bude potom určitou spojnicí dvou předchozích částí, kde na konkrétních příkladech vybraných z předem vytvořeného tematického korpusu ukážu, jak se reálie vojenského života v lidové písni projevuje.

Co se týká pravopisu v uvedených písních, držel jsem se původního zápisu z příslušné sbírky, upravil jsem pouze jednoznačné tiskové chyby, a to podle edičních pravidel uplatňovaných v dané sbírce. Stejný přístup uplatňuji i v jednotlivých citacích.

1. Vojenská lidová píseň

1.1 O lidové písni obecně

Lidová píseň v širším slova smyslu existovala, a to je nasnadě, už od nepaměti. Zpěv je jedním ze základních projevů člověka, kterým lze vyjádřit široké spektrum nálad, citů a pocitů. Lze říci, že lidová píseň existovala mnohem dříve než například řeč. Vždyť i zvířata vydáváním různých zvuků (o zpěvu lze mluvit hlavně u ptáků) vyjadřují svoje pocity.

Je tedy zřejmé, že pokud bychom se v tomto obecném úvodu, čistě pro pořádek a při maximální stručnosti, chtěli věnovat vývoji lidové písně od jejích počátků, nezbyl by na hlavní téma této práce vůbec žádný prostor. Zaměřím se tedy na písně, které mě z hlediska tématu mé bakalářské práce budou zajímat. Jsou to písně pocházející zejména z vesnického prostředí více či méně chudých lidí, které byly zaznamenány přibližně od konce 18. století a v průběhu století 19., z nichž nejstarší skladby pocházejí přibližně ze 16. století. Právě tyto písně, které zaznamenaly největší produkční rozmach v 17. a zejména 18. století, se veřejnosti pod označením lidová píseň obvykle vybaví. Lidové písně však existovaly i ve městech, ale bohužel byly většinou sběrateli opomíjeny – nutno podotknout že neprávem.[1]

Z mnoha definicí lidové písně, na které jsem při studiu folkloristické literatury narazil, je jednou z nejvýstižnějších a přitom stručných definice Jiřího Fialy v knize *Dobové české slovesné reflexe slezských válek*:„ *… pod pojmem lidová píseň se zahrnují spontánní zpěvní žánry, jejich nositelem byly lidové venkovské a městské vrstvy; zaznamenaný; zaznamenaný repertoár lidového zpěvu odpovídá většinou stavu těchto žánrů v době národního obrození a druhé poloviny 19. století, kdy vznikaly klasické sbírky lidových písní.* “[2] Sám autor však potvrzuje, že obecně platná definice u tak obtížně uchopitelného pojmu, jakým je lidová píseň, je prakticky nemožná.

1 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní,* Praha 1987, s. 12.
2 Fiala, Jiří. *Dobové české slovesné reflexe slezských válek,* Olomouc 2001, s. 103.

Po třicetileté válce a v následujících letech 17. století opouštěla české země velká část inteligence, která se hlásila k protestantství, což způsobilo dočasný úpadek kultury. Nekatolické knihy se číst nesměly, katolických bylo málo, proto není divu, že gramotnost prostých obyvatel upadala. Paradoxně to však představovalo ideální podmínky pro rozvoj lidové slovesnosti, mezi jejíž základní vlastnosti patří skutečnost, že se předává ústně. Zároveň v 18. století pomalu rostl blahobyt selského stavu, což také podněcovalo rozvoj lidové písně, neboť lidé, které příliš nesužovaly existenční problémy, se rádi účastnili různých veselic, kde se zpívalo a tančilo apod.

Podoba lidových písní, jak je známe dnes, se ustálila zhruba v 16. století, kdy český jazyk dosáhl v hláskosloví a tvarosloví stavu, který přetrval více méně do současnosti.

Lidovou píseň ovlivňoval dobový vkus v písních a literatuře umělé. Částečně to platilo i opačně, ale to zejména v období preromantismu a romantismu, kdy hledali umělci v lidovém umění svoji inspiraci. V předchozích obdobích bylo uměním prostých lidí spíše opovrhováno.

Pro lidovou píseň je charakteristické, že jeden nápěv byl často použit k několika textům. Například Jiří Horák uvádí píseň *„Káča má, Káča má šněrovačku s prýmama“*, která byla v polovině 18. století velice oblíbená a jejíž nápěv posloužil i písni *„Praha má, Praha má, pána krále Bavora“* v době, kdy byl bavorský kurfiřt Karel Albrecht (1697–1745) korunován na českého krále[3] (1741). Milčický rychtář František Vavák k tomu poznamenal: *„Když …Maria Teresia království zase šťastně dosáhla, tato píseň byla velmi trpce zapověděna, impressí prohlíženy a pod trestem špinhauzu tlačit ji nesměly. Tu tam zhusta se stalo, že jen chasníci, když tu starou píseň ‚Káča má…‘ zahráti si dali, trestáni byli.“*[4]

Po r. 1848 byli rolníci osvobozeni od zbytků roboty, získali občanská práva, přístup ke vzdělání [5] a tím začala lidová slovesnost, ve srovnání s artistní literaturou naivistická

3 Protirakouská koalice ve válce o rakouské dědictví (Francie, Sasko, Bavorsko, Prusko), která v roce 1741 ovládla Horní Rakousy a Čechy, dosadila bavorského kurfiřta na český trůn. Zástupci zemské reprezentace přijali Karla Albrechta bez protestů. Podrobněji viz Bělina, Pavel a kol. *Kronika Českých zemí*, Praha 2003.
4 Viz Selský archiv r. III. 1904, str. 188.
5 Viz Bělina, Pavel a kol. *Kronika Českých zemí*, Praha 2003, s. 477, 481.

(insitní) a nereprezentující měšťanstvo jako hybnou sílu tehdejší společnosti, ustupovat do pozadí. Naštěstí se však v této době stala již předmětem vědeckého zájmu.

1.2. Sběr, sbírky a sběratelé lidových písní u nás

K ojedinělým zápisům lidových písní docházelo již v hluboké minulosti (i když, jak už jsem se zmínil, většina inteligence až do konce 18 století nějaké soustavnější zkoumání lidové tvořivosti opomíjela), ovšem první sbírky lidových písní u nás se datují kolem poloviny 18. století. Sběratelé, kteří tyto písně zapisovali, se však neřídili žádnými metodickými postupy a kromě toho šlo většinou pouze o zápis textů bez nápěvů.

K těmto snahám se vyjadřuje Jiří Horák: *„Tento zájem o podání vyrostl bez cizího vlivu z domácích snah vlastivědných, jejichž obdobu najdeme u barokních polyhistorů, kteří si tak rádi pořizovali sborníky pamětihodných událostí (memorabilií), zapisujíce vedle skládání rázu literárního, také výtvory ústní slovesnosti, hlavně písně a přísloví; oceňovali ovšem hlavně jejich dějepisný význam, nebo sociální tendenci bez hlubšího zájmu o hodnotu uměleckou.“*[6] Naopak v období preromantismu a romantismu se kladl největší důraz právě na estetické hledisko a lidová slovesnost byla dávána za vzor i umělé literatuře: *„Mladí básníci usilují vystihnouti prostý půvab lidové písně a vytvářejí ohlasy, pokládajíce za největší úspěch, pronikla-li některá báseň na venkov a stala se lidovou písní v plném smyslu slova.“*[7]

Vliv na vědecký zájem o lidové písně na přelomu 18. a 19. století měl preromantismus, národní obrození, nacionalismus rozšiřující se v celé Evropě a mimo jiné názory Johanna Gottfrieda Herdera, který byl ve své době všeobecně uznáván (i oficiálními kruhy), a který se pochvalně zmiňoval o Slovanech, jimž předpovídal velkou budoucnost. Dále vyzdvihoval úlohu jazyka a národního uvědomění.

1.2.1. Guberniální sběratelská akce

V druhém desetiletí 19. století docházelo k častým nepokojům, a to zejména u rolnického obyvatelstva, které nezřídka končily velmi krvavě. Proto, když přišel první tajemník Společnosti přátel hudby ve Vídni, J. Sonnleithner s ideou rozsáhlé sběratelské akce,

6 Horák, Jiří. *Naše lidová píseň,* Praha 1946, s. 32.
7 Horák, Jiří. *Naše lidová píseň,* Praha 1946, s. 35.

tehdejší ministr vnitra a nejvyšší kancléř František hrabě Saurau jeho snahu o sběr lidových písní nejen nezamítl, ale okamžitě podpořil, doufaje, že tím ukáže lidu vlídnější tvář vlády a pomůže uklidnit napjatou situaci. [8]

Podle pokynů J. Sonnleithnera se měla věnovat zvláštní pozornost především:

1. *lidovým písním světským, především starším,*
2. *melodiím národních tanců, především těch, které se provádějí při zvláštních slavnostech, svatbách, pohřebních obřadech,*
3. *písně kostelní, které se udržují už mnoho let.* [9]

Akce, která byla zorganizována velmi nakvap a nesystematicky, proběhla v r. 1819 v celém rakouském soustátí. Dokládají to mnohé případy, kdy sběratelé nepochopili správně instrukce a dokonce moravský zemský gubernátor Antonín Bedřich hrabě Mitrovský (1770–1842) se oproti Čechám zpozdil se spuštěním akce zhruba o dva měsíce, neboť se radil s Františkem, Antonínem hrabětem Kolovratem-Libštejnským (1778–1861)[10] a prof. J. G. Meinertem, jak ji má provést. O to důrazněji se však potom zasazoval o její úspěch.

Ovšem akce se mnohde setkala s osudem mnohých úředních nařízení, a to že byla přijímána s minimálním zájmem a iniciativou místních úředníků. To bylo příčinou, že často i z těch nejzpěvnějších oblastí Moravy, jako je Uherskohradišťsko, došlo jen velmi malé množství materiálu[11]. Naopak sami sběratelé, jimiž byli hlavně učitelé, hudebníci, varhaníci a lidoví písmáci, mnohdy projevili upřímný zápal pro věc a např. Vetterl v úvodu vydání Guberniální sbírky uvádí, že někteří učitelé vynaložili nemalé úsilí a dokonce i finanční prostředky (přestože učitelský stav patřil k nejchudším) na to, aby svěřený úkol splnili co nejlépe.[12]

---

8 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní.* Praha 1987, s. 30.
9 Vetterl, Karel – Hrabalová, Olga. *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819*. Strážnice, s. 10.
10 František, Antonín hrabě Kolovrat-Libštejnský byl pražským purkrabím, a tedy zemským místodržícím (gubernátorem) v Čechách..
11 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní.* Praha 1987, s. 39.
12 Vetterl,Karel – Hrabalová, Olga. *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819.* Strážnice 1994, s. 10.

Pravděpodobně nejmenší odezvu z celé monarchie vzbudila akce v Čechách. Na zemský úřad v Praze chodily místo nasbíraných písní často jen omluvné dopisy, jako je kupříkladu tento z Bydžovského kraje: *„Bydžovský kraj se sídlem v Jičíně se s politováním omlouvá, protože v jejich kraji je málo musickliebende Seelsorger...“.*[13]

Na Moravě byla situace poněkud příznivější; nasbíralo se zde přes tisíc zápisů písní a tanců, což se v porovnání s ostatními zeměmi dalo rozhodně považovat za úspěch. V Čechách se předpokládá maximálně 700 položek[14] a např. v Dolním Rakousku, které je rozlohou srovnatelné s Moravou, bylo výsledkem kolem 440[15] zápisů. Materiál nashromážděný na Moravě byl nakonec povšechně roztříděn a uložen ve vídeňském archivu Společnosti přátel hudby, část moravských zápisů se ocitla v archivu Františkova muzea v Brně. Písně z Čech vůbec neopustily Prahu.[16]

Ve své době se nebyl materiál z guberniálního sběru samostatně vydán, sloužil však za základ např. sbírky F. D. Webera[17] *(Kolovratský rukopis, 1823)* nebo Jana Rittersberka *(České národní písně, 1825)*, který se ale o proběhlé akci ani nezmínil. Souhrnně byly české písně z guberniálního sběru publikovány až r. 1987 Jaroslavem Marklem.[18], moravské písně dokonce až v roce 1994 zásluhou Karla Vetterla a Olgy Hrabalové.[19]

Relativní neúspěch akce však nakonec nikoho příliš neznepokojoval, i když přinejmenším z hlediska liknavého plnění úkolů podřízenými úřady, byla věc na pováženou. Přesto výsledné množství shromážděného materiálu nebylo rozhodně zanedbatelné a za jednoznačné pozitivum lze považovat skutečnost, že bylo ve většině případů zachováno originální znění písní i přirozené proporce jednotlivých písňových žánrů a druhů.[20]

---

13 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987, s. 46, doslovný překlad: „hudbymilovných duchovních“.
14 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987, s. 32, v poznámkách (č. 3).
15 Vetterl,Karel – Hrabalová, Olga. *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819*. Strážnice, s. 12.
16 Viz tamtéž s. 30.
17 Tehdejší ředitel pražské konzervatoře.
18 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987.
19 Karel Vetterl během přípravy sbírky zemřel, jeho dílo dokončila právě Olga Hrabalová. Viz Vetterl,Karel – Hrabalová, Olga. *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819*. Strážnice 1994 nebo Kučerová, Judita. *Lidová píseň v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1. díl*, Brno 2008, s. 65.
20 Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha 1987, s. 48.

Guberniální sběratelská akce byla svého druhu ojedinělá, přestože např. v průběhu prvního desetiletí 20. století inicioval podobnou aktivitu Leoš Janáček. Ta však, co se týká publikace jejích výsledků, dopadla velmi podobně.[21] O zachycení lidových písní jako jednoho z nejcennějších kulturních dědictví národa se předtím i potom starali zejména více či méně erudovaní, ale zapálení jednotlivci.

1.2.2 Sběratelé

V této podkapitole bych rád v krátkosti představil některé významné osobnosti, jež velkým dílem přispěly ke zdokumentování lidových písní a umožnily tak jejich pozdější zkoumání. Zaměřuji se zde především na sběratele, kteří působili v 19. století, kdy byla lidová píseň ještě živá a mezi venkovskými obyvateli velmi rozšířená. Jejich sbírky se zároveň staly základem práce jejich následovníků.

Myšlenky J. J. Rousseaua a J. C. Herdera měly zásadní vliv na postoj veřejnosti k prostým lidem na vesnici a k jejich umění. Lidové umění bylo chápáno jako přirozený čistý umělecký projev bez vlivů moderní civilizace a dobového vkusu. První sběratelé lidových písní se proto zaměřovali především na texty, ve kterých hledali *„ducha ryzí lidové poetiky“*[22].

První významnou osobností na našem území, jež se lidovou písní zabývala, byl moravský osvícenec, advokát a univerzitní profesor Josef Vratislav Monse (1733–1793), jemuž se však jeho plán vydat edici hanáckých lidových písní nepodařilo zrealizovat. Zmiňme také jeho současníka Josefa Heřmana Gallaše (1756–1840), jenž ve své *Múze moravské (1813)*[23] zveřejnil (kromě vlastních básnických pokusů inspirovaných lidovou slovesností) některé původní hanácké lidové písně. Dokonce i Josef Dobrovský, přítel J. V. Monseho, jehož vkusu nebyly lidové písně příliš blízké, doporučoval svým žákům, aby si všímali lidové slovesnosti.

Mezi další výrazné propagátory lidové písně patřili Pavel Josef Šafařík (1795–1861) se svou sbírkou *Písně světské (1823–1827)* a zejména pak František Ladislav Čelakovský

21 O této akci viz Hrabalová, Olga. *Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami, 1. díl*, Brno 1983, s. 13 a následující.
22 Valový, Evžen. *Lidová píseň*, Brno 1978.
23 Viz např. v reedici Gallaš, Josef Heřman Agapit. *Múza moravská*, Olomouc 2000.

(1799–1852) třísvazkovou antologií *Slovanské národní písně (1822–1827)* a vlastní ohlasovou poezií *(Ohlas písní ruských – 1829, Ohlas písní českých – 1839)*[24], z níž některé skladby, jako např. *Píseň pocestného* nebo *Když jsem šel přes lávky*, zlidověly.

Nelze opomenout ani aktivity Jana Kollára (1793–1852), který vydal dva svazky slovenských písní *Národnie zpievanky* (1834–1835) nebo Josefa Rittera z Rittersbergu, o kterém byla již řeč v minulé podkapitole a jehož České národní písně z roku 1925 jsou první sbírkou obsahující i nápěvy. Všechny zmíněné badatele zahrnuje Jiří Horák do tzv. prvního období (od počátku 19. stol. do 40. let 19. stol), kdy *„převládal zájem estetický, poněvadž lidovou píseň pokládali za dokonalý vzor literární tvorby, jejíž oslabenou tradici měli osvěžiti prameny domácí poezie lidové“*.[25]

Největšími osobnostmi následujícího období byli Karel Jaromír Erben (1811–1870) v Čechách a František Sušil (1804–1868) a František Bartoš (1837–1906) na Moravě. V letech 1842–1845 vydal Erben tři svazky *Písní národních v Čechách* s 530 písněmi (mimo jiné obsahovala jednu z nejkrásnějších lidových písní *Osiřelo dítě*) a v r. 1864 pak monumentální dílo *Prostonárodní české písně a říkadla*, které obsahuje na 2200 textů. Tato sbírka vyniká nejen množstvím sesbíraného materiálu, ale také vědeckou důkladností, s jakou byla sestavena.

Srovnatelná s dílem Erbenovým je i práce vlasteneckého kněze Františka Sušila, jejímž výsledkem byly tři sbírky moravských lidových písní, mezi nimiž je nejvýznamnější a v mnoha reedicích vydaná sbírka *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými (1860)* [26]. Obsahuje přes 1500 písní, jež jsou povětšinou doplněny i nápěvy. Zároveň k látce přistupoval, podobně jako Erben – s úzkostlivou pečlivostí a se snahou o maximální objektivitu.

Vedle Františka Sušila, je ve sběratelských a editorských aktivitách na Moravě ještě jedna osobnost, kterou nelze v žádném případě opomenout. Jedná se o Sušilova pokračovatele, pedagoga, jazykovědce a etnografa, Františka Bartoše, který se snažil ve

24 Z novějších edic např. Čelakovský, František Ladislav. *Ohlas písní ruských,* Brno 1998.
25 Horák, Jiří. *Naše lidová píseň,* Praha 1946, s. 145.
26 Vydávána nejprve sešitově, od roku 1860 pak uceleně v jednom svazku. Viz např. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy to textu vřaděnými,* Praha 1941.

svých třech[27] nejdůležitějších sbírkách doplnit práci Sušilovu. Kromě písní se věnoval i moravským nářečím, jejichž soustavný popis podal v dílech *Dialektologie moravská (1886 a 1895)* a *Dialektický slovník moravský (1906)*.[28]

Z dalších českých sběratelů stojí jistě za zmínku ještě např. Čeněk Holas (1855–1939), Jindřich Jindřich (1876–1967), který se zaměřoval především na Chodsko nebo Ludvík Kuba (1863–1956). Z hlediska vojenských lidových písní nelze opomenout Otakara Zicha (1879–1934), jehož *Vojenský zpěvník československý*[29] patří k nejrozsáhlejším sbírkám těchto písní. Mezi významné sběratele, kteří působili na Moravě patří dozajista Leoš Janáček (1854–1928) nebo Jan Poláček(1896–1968).

1.3. Specifika vojenské lidové písně

Nemalé procento lidových písní tvoří písně vojenské, resp. spíše písně o vojně, neboť narozdíl např. od vojenských písní z období husitských válek, jež se zpívaly před bitvou k pozvednutí morálky vojska (např. *Ktož sú boží bojovníci* nebo *Dietky, v hromadu se sendĕme,* kterou vítaly ženy a děti táborské bojovníky vracející se z boje), se jedná o skladby, které vyjadřují neštěstí života vojáka a smutek nad ztrátou blízkých. Tyto písně pocházejí většinou z doby od konce 17. století do první poloviny století devatenáctého.

Soňa Burlasová se v úvodu edice slovenských vojenských lidových písní o jejich charakteru vyjadřuje takto: *„Nie sú to totiž vo všeobecnosti piesne povzbudzujúce vojenského ducha, odhodlanie a smelosť v boji, takto zameraných pesní je mizivé množstvo. Sú to naopak piesne žalujúce, obviňujúce vonu ako zásah do medziľudských vzťahov, ako prekážku prostého ľudského šťastia, ako hrozbu nad človekom.“*[30].

Burlasová v této souvislosti dále hovoří o několika nejdůležitějších kritériích, jimiž lze na vojenskou píseň nazírat. Jedná se především o kritérium nositele (v tomto pří-

27 Bartoš, František. *Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými,* Brno 1882; Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889; Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901.
28 Viz František Bartoš [online]. 03.03.2008 [cit. 2010-05-11]. Životopis Františka Bartoše. Dostupné z WWW: <http://www.frantisekbartos.cz/pages/biografie.html>.
29 Zich, Otakar. *Vojenský zpěvník československý,* Praha 1922
30 Burlasová, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne,* Bratislava 1991, s. 9.

padě je to voják), zpěvné příležitosti (zpívaní při odvodech, v kasárnách, za pochodu), ovšem pro nás nejdůležitější je kritérium tematiky.[31] Je totiž zřejmé, že vojáci mohli při pochodu a jiných příležitostech zpívat písně, které se vojny vůbec netýkají a naopak písně o vojně nemuseli zpívat pouze vojáci, ale také vojenští vysloužilci nebo mladíci na tancovačkách, kteří s vojnou neměli nic společného. Proto i v této práci se zaměřím pouze na písně, jež se vojenské tematiky jasně dotýkají.

Vývoj a charakter vojenské lidové písně těsně souvisel s vývojem organizace armády, přičemž přelomovým bodem byl vznik stálých armád po třicetileté válce a s ním související pravidelné doplňování vojska. Před třicetiletou válkou a během ní se stavěly armády pouze na dobu válečného konfliktu a byly složeny z profesionálních žoldnéřů, popřípadě se doplňovaly poddaným lidem, který se však po skončení války vrátil ke svému původnímu životu.

Nyní ale neznamenalo odvedení na vojnu „pouze“ nebezpečí smrti v poli, ale jistou doživotní vojenskou službu (později čtrnáctiletou, což však také znamenalo zmařený život, až r. 1868 byla zavedena tříletá vojenská služba) nebo neutěšený život válečného invalidy (ti končili většinou jako žebráci, i když postupně vznikaly tzv. invalidovny, např. invalidovna v Karlíně, která byla postavena v první čtvrtině 18. století).

Ve vojenských písních, ať už se jedná o písně lyrické nebo balady, můžeme sledovat některé stále se opakující základní motivy. Objevují se zde například zlí rychtáři a panští úředníci, kteří trestají mladé chudé chlapce chodící za svými milými dívkami, žaloby na sociální nerovnost při odvodech na vojnu, jelikož ti bohatší se mohli vykoupit apod.

Oblíbeným motivem je loučení s milou nebo s rodiči, popř. prosba rodičů, aby hocha z vojny zachránili. Dále se mluví o tvrdém, ale někdy poněkud furiantském vojenském životě. Často jsou zobrazovány hrůzy bitev a smrt v osamocení v cizí zemi.

Z hudebního hlediska dělí např. Zich vojenské písně na dva typy. Prvním typem jsou písně taneční, které byly zpívány při tanci nebo při pochodu, mají tedy pevný rytmus. (dvojdobý – pochodové, trojdobý – taneční). Druhou skupinu tvoří písně lyrické, zpíva-

31 Burlasová, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne,* Bratislava 1991, s 12.

né většinou o samotě, a proto je jejich rytmus volnější.[32] Přestože vztah hudební a textové stránky lidových písní je velmi specifický a od písní umělých, kde vzniká melodie a text odděleným tvůrčím procesem, se značně liší, těžiště této práce tkví v analýze textů, a proto se zde hudební stránce dále věnovat nebudu.

32 Zich, Otakar. *Vojenský zpěvník československý*, Praha 1922, s. 10.

2. Vojenství ve sledovaném období

Abychom si mohli udělat všeobecnou představu o podobě rakouské armády, ale svým způsobem i armádách dalších evropských velmocí, podávám v následující kapitole povšechný přehled o organizaci tehdejších vojsk. Ušetříme si tím vysvětlování jednotlivostí v hlavním oddíle této práce, jenž je věnován rozboru vojenských reálií v v lidových písních.

2.1. Počátky stálých armád

Politická situace po třicetileté válce přinutila evropské státy včetně habsburské monarchie, kam patřily i české země, aby změnily přístup k ozbrojeným silám. Technologický pokrok, který měl za následek čím dál výraznější využití střelných zbraní, a vývoj taktiky vedly k tomu, že bylo třeba vytvořit dobře vycvičenou a vyzbrojenou armádu, jež by dokázala rychle reagovat na mezinárodní konflikty a – zejména to platí v případě Rakouska, neboť tato říše byla tvořena několika naprosto odlišnými národy, které se více či méně snažily o sebeurčení – na vnitropolitické události.

Počátky stálé armády v Habsburské monarchii se datují od roku 1649, kdy císař Ferdinand III. rozhodl o tom, že část žoldnéřského vojska, které bojovalo v třicetileté válce, zůstane zachována i po Vestfálském míru. Jednalo se o pluků pěších, devět pluků kyrysnických (těžká jízda) a jeden dragounský (jízdní pěchota).

2.1.1. Pěchota

Jádro každé armády tvořila vždy pěchota a nejinak tomu bylo v tomto případě. Základní organizační jednotkou pěchoty byl pluk neboli regiment. Ten se dále dělil na setniny čili kompanie, v dnešní vojenské terminologii roty (Josef Švejk by řekl „marškumpačka“). V počátcích stálé rakouské armády se pěší setnina skládala z 88 mušketýrů,[33] 48

33 Základní zbraní mušketýra byla muškeťa; pro boj zblízka používal kord. První muškety vážily kolem 7 kg, takže při střelbě ji vojáci opírali o dřevěnou vidlici. Ráže byla přibližně 20 mm (neexistovala jednotná munice) a dostřel se pohyboval od 200 do 300 metrů. Vycvičený střelec dokázal vypálit jednu ránu za 2-3 minuty.

pikenýrů[34] a 8 rondašírů[35], přičemž složení setniny a počty mužů procházely v průběhu vývoje častými změnami.

Rondašíři vymizeli z armády poměrně záhy, ale i pikenýři byli vytlačováni tím, jak se zvyšovala účinnost, spolehlivost a rychlost nabíjení palných zbraní. Místo po těchto jednotkách zaplnili další mušketýři a tím se rapidně zvýšila palebná síla na bitevním poli. Jednotky tak mohly postupně upustit od čtvercových formací a roztáhnout se do linií o hloubce dvou až tří řad.

Významným technickým prvkem, který přispěl k vytlačení pikenýrů z armády a tím i k zásadní změně taktiky boje, byl francouzsky vynález – bodák neboli bayonnet.[36] Jednalo se o krátkou čepel, která se zpočátku nasazovala do hlavně muškety. To však bylo poměrně nepraktické, jelikož voják nemohl střílet, a bodák navíc často z hlavně vypadával.

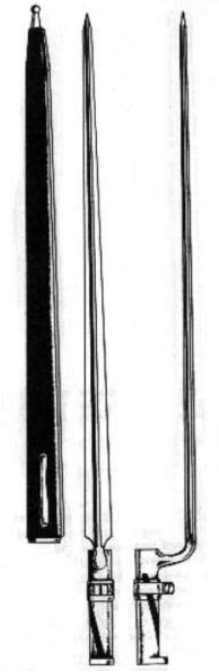

Tulejový bodák
Zdroj: viz pozn. [36]

Proto se později bodák začal upevňovat k ústí hlavně pomocí tuleje[37], což střelbu nijak neomezovalo. Vynález bodáku byl však podmíněn používáním lehčích mušket, neboť původní staré typy byly příliš těžké a při střelbě si ji musel voják opírat o vidlicový stojan. Na první pohled bodák vypadá jako drobný detail, umožnil však mušketýrům, aby se sami dokázali bránit útoku jízdy, k čemuž původně sloužili v každé kompanii pikenýři, kteří tím pozbyli významu. V první polovině 18. století tak bylo stanoveno pro pěší regiment 15 setnin mušketýrů po 140 mužích a dvě setniny granátníků po 100 mužích.

34 Pikenýr byl ozbrojen ozbrojen 5–6 m dlouho pikou a rapírem, nosili přilbu a brnění a sloužili ochraně mušketýrů před jízdou a to tak, že ve čtvercovém útvaru stáli uprostřed a když na střelce zaútočila jízda, vyměnili si pozice.

35 Voják s kratší pikou, rapírem a poměrně malým okrouhlým štítem, od kterého je odvozené jeho pojmenování.

36 Tradičně se usuzuje, že název má původ ve francouzském v městečku Bayonne, kde byly vyráběny první bodáky pro vojenské účely. Mnozí historikové se však shodují v názoru, že bodák pochází ze Španělska, kde byl používán při lovu. Viz Militaria [online]. 2010 [cit. 2010-04-16]. Boj a šerm bodákem. Dostupné z WWW: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/zbrane-a-zbroj/boj-a-serm-bodakem.html>.

37 Kovová objímka válcovitého nebo kornoutovitého tvaru.

Granátníci byli elitní pěchotou každé armády, jejich výzbroj tvořila ruční palná zbraň, rapír a zejména granát, který se objevil poprvé ve Francii v roce 1667. Jednalo se o železnou, olověnou nebo hliněnou kouli o hmotnosti přibližně 1,5 kg, naplněnou střelným prachem. Vzhledem k poměrně velké hmotnosti granátů byli k jednotkám granátníků vybíráni urostlí a silní muži, kteří je dokázali hodit na nepřítele z účinné vzdálenosti.

Přestože se jednalo o děsivou a silnou zbraň, zpočátku tkvěl její význam hlavně v oslabení morálky protivníka, jelikož první granáty byly značně nespolehlivé a nezřídka se stalo, že vybuchly ještě před odhozením. Legendární byla jednotka pruských „obřích" gardových granátníků, pýcha pruského krále Fridricha Viléma (1688–1740). Kolem roku 1760 se od používání granátů upustilo, ale granátníci jako druh vojska zůstali jakožto elitní jednotky pěchoty. Zachovali si i charakteristický znak své uniformy, vysokou medvědici.

Dalším významným francouzským objevem, jenž podtrhl využití palných zbraní, byl křesadlový zámek. Pušky s tímto mechanismem nahradily starší muškety a používaly se po celé 18. století.

2.1.1.1. Oděv

Zpočátku byl každý velitel pluku zároveň jeho majitelem, a tak mimo jiné rozhodoval o tom, jak budou vypadat plukovní uniformy. Ozývaly se však hlasy pro sjednocení vojenského oděvu, až byla nakonec r. 1707 na popud prezidenta Královské válečné rady[38], prince Evžena Savojského (1663–1736), alespoň sjednocena barva kabátu u pěšího vojska na světle šedou. Uniforma byla majetkem každého vojáka a její pořizovací cena se mu strhávala ze žoldu, který byl u řadového vojína už tak velmi nízký. Oděv tvořil kabát, kamizola, kalhoty, pletené vlněné punčochy, spínadla, šála, boty, kožený ranec a pokrývka hlavy, většinou třírohý klobouk.

2.1.2. Jezdectvo

Z původního jezdectva přešli z do stálých armád pouze kyrysníci, jakožto zástupci těžké jízdy, a dragouni. Organizačně bylo jezdectvo členěno podobně jako pěchota, pouze se lišily počty jednotek a počty mužů v jednotkách. Základní taktickou a administrativní

38 Německy Hochkriegsrat; zřízena byla r. 1556 císařem Ferdinandem I. Měla pět členů v čele s prezidentem.

jednotkou jízdy byla eskadrona, která během války čítala 150 mužů a dělila se na roty. Každé dvě eskadrony pak tvořily divizion a z jednotlivých divizionů byl složen pluk. Členění u jednotlivých typů jezdectva se však lišilo.

Jak už bylo řečeno výše, představiteli tzv. těžké jízdy byli kyrysníci. Narozdíl od svých předchůdců, kteří nosili celoplátovou zbroj, vystačili kyrysníci konce 17. století pouze s kyrysem složeným z předního a zadního plátu a s plechovou rukavicí na pravé ruce. Hlavu si chránili přilbou nebo koženým kloboukem se železnou konstrukcí (tzv. kašket). Přestože jejich zbroj značně ztratila na váze, stále se jednalo o velkou zátěž, a proto používali silné a odolné koně (dalším důvodem použití takových koní byl způsob boje těžké jízdy, která většinou útočila čelně proti nepříteli; naproti tomu lehká jízda byla využívaná spíše k útoku z křídel, v týlu nepřítele a především k pronásledování prchajících vojáků). Kyrysník byl vyzbrojen krátkou lehkou karabinou, dvěma pistolemi zasunutými v pouzdrech (tzv. holstrech) po stranách sedla a necelý metr dlouhým palašem.

Poněkud lehčím druhem těžkého jezdectva byli karabiníci, kteří jezdili na lehčích koních a někdy nenosili ani zbroj. Používali karabiny s bodáky a místo palaše měli šavli. Uměli bojovat jak na koni, tak jako pěší vojsko.

Přilba důstojníka dragounů[40]

Mezičlánek mezi pěchotou a jízdou tvořili dragouni, tzv. jízdní pěchota. To znamená, že sice jezdili na koních, ale používali je pouze jako dopravní prostředek při přesunu a k vlastnímu boji z koní sesedali. Vyzbrojeni byli karabinou, dvěma pistolemi a palašem, později bodákem. Na začátku 18. století vznikaly taky speciální oddíly dragounských granátníků.

Lehkou jízdu zastupovali především husaři, jejichž vzorem byla původně chorvatská a uherská jízda, což se projevilo zejména v jejich nezaměnitelné uniformě, která se v 1. pol. 18. stol. skládala z kalpaku[39], barevného kabátce (obvykle hnědý, zelený, modrý nebo červený) s bohatým šňůrováním, zvaného dolman, a kožíšku, přehozeného přes rameno. Vlasy si husaři zaplétali do několika cůpků a nesměl chybět ani knír.

39 Měkká kožešinová čepice s provislým barevným dýnkem.

Hlavní zbraní husara byla šavle, dále byl vybaven dvěma pistolemi a karabinou. Husaři vynikali pohyblivostí, kterou využívali k útoku na týl nepřítele, pronásledování a průzkumu. Z habsburské monarchie se tento druh jezdectva rozšířil i do dalších evropských armád.

Není mou ambicí v této práci popsat důkladně rakouskou armádu, ale pouze přiblížit skutečnosti, které se objevují ve vojenských lidových písních. Zmiňme se proto ještě krátce o hulánech. Huláni byli původně polské lehké jezdectvo, které se však uplatnilo i v rakouské armádě. Nosili tmavě zelené kabáty a bílé kalhoty, na ramenou epolety (nárameníky) a hulánské čapky (viz obrázek). Charakteristickou součástí jejich výzbroje bylo více než 2,5 metru dlouhé kopí, které je předurčovalo k nasazení v první útočné řadě.

2.1.3. Dělostřelectvo

Dělostřelectvo získávalo během třicetileté války a následně čím dál větší význam, jelikož se stále zdokonalovala technologie, a také vojenští velitelé stále lépe dokázali dělostřelectvo uplatnit na bojišti. Přesto nebyli velmi dlouho dělostřelci vojáky, ale pouze řemeslníky, kteří děla vyráběli a v bojích používali, ale kteří byli najímáni pouze na dobu války.

Zvláštním druhem děl byly moždíře. Jednalo se o děla s krátkou hlavní o náměru až 80 stupňů, která střílela 10–100 liberní kamenné a kovové koule.

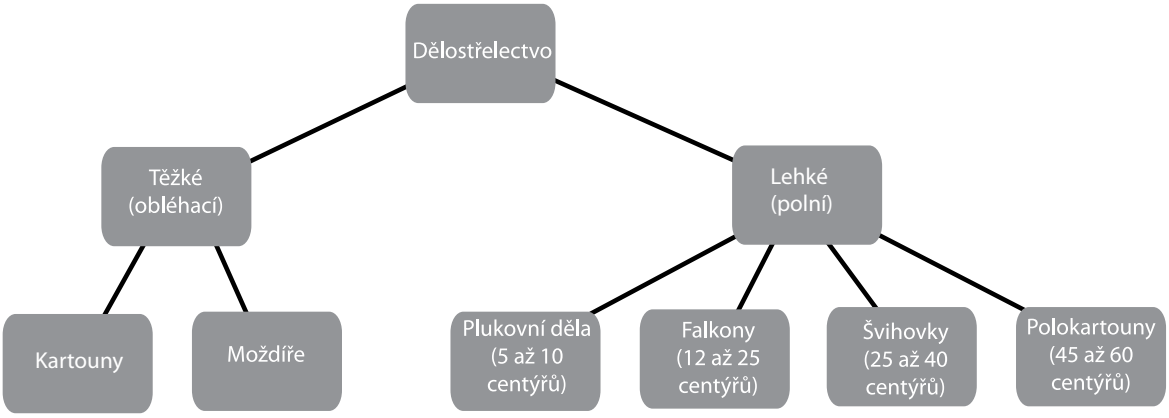

40 Zdroj: File:Helm eines k.u.k. Dragoneroffiziers.jpg In Wikipedia : the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, , [cit. 2010-05-12]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Helm_eines_k.u.k._Dragoneroffiziers.jpg>.

Děla byla na bojiště dopravována pomocí koňského spřežení a to vyžadovalo existenci alespoň základní dopravní infrastruktury, jako jsou zpevněné cesty, stabilní mosty apod. Kromě toho bylo třeba budovat opevnění pro dělostřelecké baterie apod. K tomu sloužily speciální oddíly, které dělostřelce doprovázely a z nichž se postupně vyvinuly specializované jednotky ženistů, pionýrů, minérů a pontonýrů.

Výrazným mezníkem v používání děl bylo sjednocení jejich technických parametrů, které bylo vypracováno r. 1722. Následkem toho bylo možné začít používat jednotnou munici a zrychlit používání děl. Prvky uniformy byly přejímány od pěchoty, důstojníci jezdili na koni a nosili kyrys.

3. Reálie ve vojenských lidových písních

3.1. Doplňování vojska

Doplňování vojska je z hlediska vojenských lidových písní zdaleka nejbohatší tematickou látkou. A není divu, člověk si časem na úděl vojáka zvykne, nemluvě o tom, že život chudých obyvatel vesnice nebyl nikterak růžový, takže vojna byla někdy i vysvobozením (útěk před robotní povinností). Avšak okamžik, kdy musí mladý člověk opustit otce, matku, sourozence, milou, zkrátka všechny své blízké, hospodářství a půdu, ke které má takový vesnický člověk téměř až nepochopitelnou úctu, nebo rodný kraj, se kterým je přímo srostlý, musí být velmi silným citovým zážitkem. Je tudíž logické, že se svůj žal snaží nějak zachytit a dát jej světu na srozuměnou, což jeho bolest alespoň částečně zmírní. V korpusu, který jsem si pro účel této práce vytvořil, představují písně, které se tematicky dotýkají různých forem doplňování vojska, přibližně polovinu z celkového počtu.

Jak se v průběhu let měnily potřeby armády, měnil se i způsob, jak byla doplňována vojáky. Rakouská armáda prošla v tomto ohledu několikerými změnami, ale v zásadě lze hovořit o dvou způsobech, kterými byli muži pro armádu získáváni – víceméně dobrovolné verbování a rekrutýrka.

3.1.1. Verbování

Jak už jsem se zmínil, jedná se o víceméně dobrovolný nástup do vojenské služby, ovšem jak uvedeme, dobrovolnost tohoto způsobu byla sice oficiálně proklamována, ale ve skutečnosti často obcházena.

Verbováním se doplňovaly stavy pluků prakticky od vzniku stálých armád (takováto forma náboru se však používala i v předchozích armádách žoldnéřských)až do poloviny 18. století. Chlapci buďto sami odcházeli na vojnu, nebo byli lákáni verbíři. Nařízení z roku 1722 ukládalo, že verbovat může pouze důstojník opatřený verbovacím patentem vystaveným dvorskou válečnou radou.

Při verbování se projevovala snaha, aby byli do armády získáváni v co největší možné míře domácí obyvatelé a aby se verbíři vyhýbali najímání cizinců. Branci měli být zdraví a silní muži ve věku od 24 do 35 let. Verbování mělo být dobrovolné, lest a násilí byly zakázány.

Realita však byla naprosto odlišná. Armáda potřebovala stále více vojáků, a tak byli verbováni i dezertéři z cizích armád (výslovně zakázané bylo pouze verbování Francouzů a Cikánů) nebo lidé, kteří z různých důvodů překáželi vrchnosti (v lidových písních se často mluví o tom, že si zámecký pán myslí na hochovu milou a jej proto pošle na vojnu). *„Úředníci chytali po hospůdkách tovaryše, sirotky, tuláky, pobudy a jiná individua, jaká rodí bída a hlad.“*[41] *… „Byly podnikány dokonce i honby v cizích zemích s cílem získat rekruty.“*[42]

Pokud už nesáhli k násilí, často verbíři lákali chlapce na vidinu snadného bohatýrského života plného „žen, vína a zpěvu“. Svoje argumenty podporovali množstvím alkoholu, takže nebohý mladík nakonec podepsal cokoliv, co se mu přikázalo.

Není divu, že morálka takto naverbovaných vojáků a jejich ochota bojovat nestály za mnoho. Jednalo se o nesourodou masu často pochybných živlů, se kterou se jen velmi obtížně pracovalo a kde nebyla dezerce ničím zvláštním. Jak „dobrovolné“ často verbování bylo, ukazuje následující úryvek z písně o Jankovi, který skončil proti své vůli na vojně:

1.
Verbuje sa Janko v Prešpurku na płaci,
ej, ked boł pekný švarný, zali ho vojáci.

Neverbuvał som sa, na silu ma zali,
ej, šetku košełenku na mne roztrhali.[...]

Existovalo ale jisté procento mužů, kteří se opravdu nechali naverbovat na vojnu dobrovolně. Co je k tomu vedlo? V lidových písních se v souvislosti z dobrovolným naverbováním vyskytuje např. motiv nešťastné lásky. Ve sbírkách, ze kterých jsem vycházel při excerpci, však byl tento typ písní zařazen spíše mezi písně milostné, jelikož se voj-

41 Klučina, Petr – Romaňák, Andrej – Richter, Karel. *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby 2. díl*, Praha 1984, s. 57.
42 Tamtéž.

ny týkaly jen velmi okrajově, většinou šlo pouze o kratičkou zmínku, když zrazený mládenec vyhrožoval, že se dá naverbovat. Mezi výjimky patří tato píseň z Líšně:

2.
Počkéte ve,
líšenščí chasníci,
přindó na vás zlý čase!
Císař pán pojede do Morave,
bode potřebovat chase.

Kamarádi vy,
vy nevíte co nového,
a já vám povím.
V městě Praze verbujó,
na dva bubny bubnujó,
na vojnu beró.

A ty má miłá,
nési-łi ke mě upřimná,
já se taky dám.
Dám se mezi vojáky,
dostanu nový šaty,
a pałaš taky.

Až já budu stáť
v kumpanii v širým poli,
přiď se podivať.
Přiď se podivať,
jedném prstem zakévať,
já přindu k tobě.

Až já budu stáť
v kumpanii v širým poli,
tam se budem praťˇ.
Spadne-łi má hłavička,
zavaž ju do šátečka,
dé ju pochovať.[...]

Nebo další lyricko-epická píseň (zřejmě kramářského původu), tentokrát z Prusinovic na Kroměřížsku, jež vypráví o mládenci, který přistihne svoji milou s jiným a nevidí jiného východiska ze svého žalu, než že se dá na vojnu:

3.
Měsíček jasně svítí,
radosť za pannou jíti,
k hájičku je cesta dlouhá,
má panenka na mne čeká,
chce se mnou dnes mluviti.

Chce se mnou dnes mluviti,
něco mně pověděti,
že ti moji kamarádi,
něco o mně povídají,
že mne chtějí zabiti.

Dal sem se cestou jinší,
zrovna k mé nejmilejší,
sedl sem si mezi kvíti,
vidím dva mládence jíti,
srdce mne již netěší.

Šel sem za ní kousek dál,
bych tu lásku vyzkoumal,
tu po malé krátké chvíli,
má milá se vede s jiným,
jsem tu lásku vyzkoumal.

Vyzkoumal sem ji prudce,
zabolelo mne srdce,
dyby chlapce verbovali,
pod myslivce a dragóny
šel bych a též dal bych se.

Bílý šátek v ruce má,
modré oči utírá,
a ten šátek dávám tobě,
abys ty si zpomněl na mě,
až pak budeš na vojně.

Dostanu já koníčka,
pěkně osedlaného,
můj koníček se mnou točí,
mé panence tekou z očí,
ach, slzy bez přestání.

Nech ho, milá, nech sobě,
až já budu na vojně,
bys ty mohla trucovati,
a ze mne blázna dělati,
nešlo štěstí tobě.

Svou roli určitě mnohdy sehrála i jistá touha po dobrodružství. V době nevolnictví měli poddaní jen velmi omezené možnosti pohybu, nemluvě o tom, že nějaké větší cestování by si stejně nemohli z finančních důvodů dovolit. Kromě toho „fešácká“ vojenská uniforma a v případě jízdního vojska dokonce kůň, byly takovými lákadly, jimž mladíci z nejchudších vrstev, jen těžko odolávali. Chudí lidé totiž zpravidla nosili pouze jedny šaty, jež navíc vzhledem k jejich chatrnosti raději ani neprali.

Francouzský husar z roku 1804[43]

4.
V Želeticích podle fáry,
verbovali pod husáry.
Podte chlapci na vojnu,
dostanete svobodu,
i koníčka vraného,
pěkný čabrak[44] *na něho.*

5.
A na Brně verbujú,
já sem se dal na vojnu,
má milá, neplač pro mně,
dal sem se dobrovolně.

Pěkný bílý kabát mám,
palaš sobě připínám
a boty s ostrohama,
jsem šohaj mezi váma.

43 Zdroj: File:8e hussards 1804%28fr%29.jpg In Wikipedia : the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, , [cit. 2010-05-12]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:8e_hussards_1804%28fr%29.jpg>
44 Ozdobná pokrývka hlavy koně, která se obvykle přetahovala přes uši.

V další písni dokonce císař opět *„slobodu slubuje“* a navíc *„vrané koně dává“*, tedy verbuje k jízdní jednotce:

6.
Rakúský císař pán
na vojnu verbuje,
vrané koně dává, hoja!
slobodu slubuje.

Šohajíček švarný
na rozmysle stójí,
má-li sa oženit, hoja!
lebo na vojnu ít.

7.
Na tú svatú Katerinu v nedělu
verbovali dvá husáré na vojnu;
dávali mi dvě sto zlatých,
co mňa chtěli zverbovati na vojnu.

Na co ste mňa zverbovali v nedělu,
na co ste vy nečekali za chvíllu;
ze mňa bude mrcha voják,
já vám budem uskakovat za miłú.

Keď ty budeš uskakovat za miłú,
najde sa ti tvůj porádek za chvílu;
dajú tebe dvě stolice,
vypraší ti nohavice pre miłú.

Pro mnohé byla vojenská služba také vlastně posledním způsobem jak si obstarat obživu a možná i důstojnější existenci, než je život nevolníka. Žold prostých vojáků sice na rozdíl od žoldu důstojnického nepředstavoval žádné jmění, ale na skrovnou obživu většinou postačil Například v druhé polovině 18. století měl roční žold řadového vojáka hodnotu 4 zlaté, setníka (velitel roty – setniny) 71 zlatých, plukovník si přišel na 149 zlatých a např. velitel pevnosti Vídeň dostával ročně 10–12 tisíc zlatých.[45]

Životní podmínky ve kterých žili nevolníci ještě v 18. století byly skutečně neutěšené. Robotní a daňové zatížení bylo tak velké, že vedlo k neúnosnému fyzickému vyčerpání a předčasnému stárnutí. Podvýživa nebyla ničím neobvyklým, a pokud už lidé měli co jíst, jednalo se většinou o jednostrannou moučnou stravu, tvořenou zejména chlebem a různými obilnými kašemi.

Žilo se v těsných a přeplněných příbytcích, venkovská čeleď spala běžně v jedné místnosti s hospodářskými zvířaty. Na hygienu se dbalo pramálo a lékařská péče byla pro většinu obyvatel nedostupná. Lidé umírali na (z dnešního pohledu) banální onemocnění, v případě zlomeniny končili často jako doživotní mrzáci. Není proto překvapením, že

45 Více viz Procházka, Zdeněk a kol., *Vojenské dějiny Československa 2. díl*, Praha 1986, s. 244.

průměrná délka života v českých zemích se v polovině 18. století pohybovala v rozmezí 25–28 let, i když toto extrémně nízké číslo je způsobeno z velké části úmrtím dětí, z nichž až 50 % se nedožilo patnácti let.[46]

3.1.2. Konskripční systém

Způsob doplňování vojska verbováním byl velmi nepřehledný a neefektivní, požadavky na velikost armády se stále zvyšovaly (např. během války o dědictví habsburské, kdy po smrti Karla VI. (nar. r. 1685) 20. října 1740 nastoupila na trůn Marie Terezie (1717–1780) Evropské velmoci v dané situaci odmítly tzv. pragmatickou sankci, k jejímuž respektování se dříve zavázaly, schylovalo se k válce, a tak bylo zapotřebí systém doplňování armády reformovat.

Nejprve bylo nutné získat hodnověrné údaje o populaci v rakouském soustátí, aby bylo možné vydat reálné požadavky na odvod rekrutů. Ke sčítání lidu došlo již v letech 1754, 1761 a 1771, za vlády Marie Terezie, ale přestože výsledky byly značně nepřesné, začalo se s nuceným rekrutováním do armády.

Avšak až konskripce provedená v roce 1781, za vlády Josefa II., byla díky rostoucí síle státního byrokratického aparátu úspěšná a posloužila jako základ systematizovaného odvodu vojáků. Na základě tzv. Conscriptions und Werbbezirks System[47] byly země rakouského soustátí rozděleny na doplňovací okresy, přičemž každý pluk byl přiřazen ke svému doplňovacímu okresu, odkud čerpal bojeschopné muže. V Uhrách, rakouském Nizozemí a v rakouských državách na Apeninském poloostrově se i nadále uplatňovalo verbování.

Konskripci (tedy sčítání obyvatel) podléhaly všechny vrstvy obyvatel bez ohledu na příslušnost k vysokému či nízkému světskému nebo duchovnímu stavu. V rakouské armádě mohli sloužit i Židé, ale ti nesměli dosáhnout vyšších hodností. Tím však sociální spravedlnost tohoto způsobu doplňování armády končila. Odchod na vojnu od nynějška nebyl dobrovolný ani teoreticky a způsob vybírání odvedenců jen umocňoval pocity sociální nerovnosti.

---

46 Srov. Fialová, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí,* Praha 1998, s. 175 a následující.
47 Česky konskripční a verbovací systém.

„Odvodní povinnosti podléhali muži ve věku od 17 do 40 let, k vozatajstvu od 17 do 50 let. Od této povinnosti byla osvobozena šlechta, duchovenstvo, úřednictvo, osoby vzdělané a jejich děti.“[48] Kromě toho neměli být odváděni muži, kteří byli nezbytně důležití pro ekonomický růst země tzn. řemeslníci, horníci, hutníci nebo např. dědicové statku. Pocit nespravedlnosti však vzbuzovala zejména možnost vykoupení se z vojenské služby. Například v onom roce 1781 mělo osvobození z vojny hodnotu 300 zlatých, v roce 1859 již 1500 zlatých[49] – částka, kterou si nemohl chudý chlapec opatřit ani za pomoci příbuzných, takže jediným východiskem byl útěk, ke kterému se často odvedenci z nižších vrstev museli uchýlit.

Často se tak ve vojenských lidových písních setkáváme s úpěnlivou prosbou odvedeného hocha, který naléhá na rodiče, aby ho z vojny vykoupili. Typická je forma dialogu:

8.
Tatíčku můj starý,
vyplaťte mě z vojny,
vyplaťte mě z vojny,
néni dobře na ní.

Synáčku můj milý,
co po tobě ptajú,
co po tobě ptajú,
dyž tě dom pustijú?

Tatíčku můj starý,
štyry sta tolarů,
štyry sta tolarů,
tak sa dom dostanu.

Synáčku můj milý,
nech trochu posholví,
nech trochu posholví,
nemám jich hotových.

Tatíčku můj starý,
já nemožu čekat,
já nemožu čekat,
musím maširovat.

My pomašírujem
tři sta míl za vídeň,
uvidím Francúza
a jeho celú zem.

Pošlu vám psaníčko,
psaníčko napsané,
za každým slovečkem
bude zaplakané.

V tomto rozhovoru otce se synem je cítit doslova každá minuta, která dělí chlapce od okamžiku odchodu do války, což navíc ještě umocňuje zopakování každého druhého verše ve sloce, na které v tak napjaté chvíli zkrátka není čas. Chtělo by se téměř říci, ať ti dva nezdržují řečmi a pokusí se ještě se svízelnou situací něco udělat. Ale v tom je

48 Procházka, Zdeněk a kol., *Vojenské dějiny Československa 2. díl,* Praha 1986, s. 240.
49 Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003, s. 275.

právě tragika písně. Přestože otec žádá jen malý odklad, jelikož nemá peníze v hotovosti, je oběma jasné, že tolik peněz nikdy na vyplacení svého syna neobstará.

V zoufalství často prosí jinoch o pomoc i svoji milou:

9.
Ešli mě ráda máš,
poprodé, kde co máš,
vinohrady i rolí,
vyplať mě, milá, z vojny.

Ach, Bože můj s nebe,
dy já musím od tebe,
roli bych prodala
tebe bych neměla,,
já budu roli orat,
ty můžeš maširovat.

V jiné variantě závěru této písně se však mladík se zlou potáže, jelikož se choval jako furiant, a dívka proto nevidí důvod, proč by jej měla z vojny zachraňovat:

Já nebudu utrácet,
tebe z vojny vyplácet,
nejsem já ti toho vinna,
jenom ta tvoja furia.

Tento případ je však ve sledovaných písních velmi výjimečný, většinou totiž vystupují ženy, zejména matky a milé jinochů odvedených na vojnu, jako oddané a velice odvážné postavy, které se snaží svým mužů a synům v těžké životní situaci pomoci nejen slovy podpory, ale i smělými činy. Existuje například několik variant balady, ve které jde nejmladší dcera na vojnu místo svého otce:

10.
Jož je vojna vypsaná,
to vod cisaře pána.

Že z každého numera,
musí sedlák dat syna.

Sedláček se zastaral,
sedna za stul zaplakal.

Koho já na vojnu dám,
žádného syna nemám.

Mám já jenom tři cery
dyby bojovat chtěly.

Zavolal tu nejstarší,
keró neměl nejradši.

Poď, ceruško, poď domu
ty musíš jit na vojnu.

Já, tatičku, nepudu,
já bojovat nebudu.

Zavolal tu nejmladší
tu, keró měl nejradší.

Poď, ceruško, poď domu,
ty musíš jit na vojnu.

Já, tatičku, já pudu,
já bojovati budu.

Dyž jí šaty svlíkali,
všecky panny plakaly.

Dyž na koně sedala,
celá přízeň plakala.

Dyž do vojny přijela,
tři sta Turků zajala.

Podivíl se císař pán,
je-li toto hulán sám.

A je-li to hulánka,
bude moja galánka.

Objevují se také písně, kde matka či milá jde orodovat za odvedence až na místa nejvyšší, tedy za císařem nebo za císařovnou:

11.
Mosím jíti poprositi
císaře samého,
ja, aby mi propustili
mojeho milého.

Ja, vy pane císaříčku,
pro Boha živého,
enom mně dom propustite
mojeho milého.

Někdy uspějí:

12.
[...]„Císaříčku, mladý pane,
propusť mně milého,
a dyž mně ho nepropustíš,
půjdu já za něho.“

Císarovna, mladá pani,
cedulenku psala,
aby svého šohajíčka
milá dom dostala.

Jindy proti vojenské službě nezmůže nic ani ani *„cedulenka“* od císařovny:

13.
Novoveščí úřadkové
tvrdého srdečka,
dali oni sobě nalét
starého vínečka.

Jak sa oni podnapili,
tak sa poradili,
kerého by šohajíčka
do vojny chytili.

Bohatého bude škoda,
ten nech robí doma,
ten chudobný, ten ubohý
mosí ít do vojny.

Chytili mého miłého
šohaja švárného,
a já zaňho půjdu prosit
císaře samého.

Císařovná, mladá paní,
cedułenku psała,
kerého by šohajíčka
z vojny dom dostała.

Dybys ty tu, miłá, stála
třebas do půlnoci.
my ti přeca nepustíme
tvoje čérné oči.

Kdybys ty tu, miłá stála
do rána bíłého,
my ti přeca nepustíme
tvojého miłého.

Jindy zase chce vykoupit dívka svého chlapce, ale ten jí rezignovaně odpovídá, že je vše marné:

14.
[...]Počkáj, milý, vyplatím ťa,
za sto zlatých dajú-li ťa,
oj, za sto zlatých mňa nedajú,
protože vojaků nemajú.

Jak už jsem se zmínil, možnost vykoupení z vojny byla chudými chlapci chápána jako velká křivda. Následující píseň má typickou podobu zpívané žaloby na nespravedlivé poměry. Zároveň je ukázkovým příkladem tematické výstavby lidových písní, kdy jsou jednotlivé motivy mnohdy kladeny k sobě bez vyjádření souvislosti. Například v této písni jsou uplatněny dvě dvojice motivů (1.+ 2. a 3.+ 4.), které nás jakoby filmovým střihem přenesou úplně do jiné situace v jiném čase a místě. Způsobeno je to pravděpodobně tím, že zpěváci přejímali motivy z jiných písní a podle potřeby je různě kombinovali.

15.
Ti pavlovčí úřadové tvrdého srdéčka,
dali oni sobě nalit starého vínečka.
Jak se podnapili, hned se uradili,
kterého by šohajíčka na vojnu dostali.

Vezmeme-li bohatého, toho bude škoda,
který má co doma robit, toho doma třeba.
Vezmem chudobného, co nemá žádného,
a ten može maširovat do pole širého.

Stojí šohaj v maštalence, vrané koně češe,
ohlídá se z boka na bok, co mu milá nese;
a nese mu dárek, řetaz, puta, zámek,
tu máš, milý šohajíčku, císařský závdanek.

O takový, o závdanek já vám nic nestojím,
šak vy o tom dobře víte, že se ženit strojím.
Můj tatíček starý, má matička taky,
komu jich mám zanechati, ubohé žebráky.

V jiné písni vystačí mladík s lakonickým konstatováním, které je však právě díky prostotě a nehledanosti vyjádření o to autentičtější:

16.
Kerý je bohatý
z vojny sa vyplatí,
a já su chudobný,
mosím ít do vojny.

V některých písních, kde je líčen odvod hocha na vojnu, je patrný přístup „když nad něčím nemůžeš zvítězit, alespoň si z toho udělej legraci“. Výsledkem tohoto postoje jsou písně, v nichž je odchod na vojnu s hořkou ironií přirovnáván ke svatbě. Mladíci byli totiž odváděni obvykle ve věku, kdy pomýšleli na ženění.

17.
Ta brněnská brána
kolem malovaná,
poď ňú sedí mamka
ceuá upuakaná.

Došeu k ní syneček,
ruce jí podává:
„Nepuačte, mamičko,
šak je to svadba má.

Nepuačte, mamičko,
nepuačte vy toho,
šak ta moja svatba
nekoštuje mnoho.“

„Co je to, synáčku,
co je to za svatba,
a že na ní néni
žádná rodina tvá.“ [...]

Nebo:

18.
[...] Jodkažte, jodpište
téj mojí materi,
že mi svadba stojí
na tom čierném mori.

Ty morský ráčkové,
ty sú my družbové;
ty morské rybičky,
ty sú my družičky.

Tá na mori pena,
to je má perina,
moja myłá žena,
šabľa od remena.

Předchozí píseň je založena na personifikaci, která patří k nejčastějším tropům v lidových písních. Typické jsou právě personifikace zvířat, popř. rostlin, tedy skutečnosti, jimiž byl prostý člověk stále obklopen.

V písni č. 19 se hovoří o ženě, která visí *„v kasárni na stěně“*. V tomto případě rozhodně nejde o nějaký výjimečný akrobatický výkon, pouze zde vidíme další příklad personifikace, kdy voják přirovnává svoji šavli (visívala na zavěšená na stěně) k manželce:

19.
Ja už sem sa oženił
smutně, neveseľe,

ja moja žena visí
v kasárni na stěně.

Dyž na ňu zpomenu
slze ňa poľejú.

Podobně v další písni:

20.
Hľadaj si, má miłá,
hľadaj si ty frajéra,
a já sebe frajérečku,
tú joceľovú šabľičku,
tá bude žena má.

Žena má studená
šabľenka oceľová,
ked ju budem v krvi máčat,
ona bude se mnú kráčat,
ona ma vyseká.

Rovněž v následující písni mladíci s ironií podávají vysvětlení, proč nedodrželi tradice, které jsou spojeny se svatbou (například poděkování rodičům za výchovu):

21.
Oženili zme sa, milí braši,
co nám budú říkat: doma naši.

Otec budú hřešit, matka plakat,
že zme jim nedošli: poděkovat.

Děkovali bysme, neumíme
vzali nás na vojnu: jít mosíme

Odvod (přiléhavější by však bylo slovo odchyt) probíhal téměř vždy stejně. K vrchnostenskému úřadu přišel požadavek na postavení určitého počtu branců, úřad vybral konkrétní osoby (o tom, že výběr nemusel být vždy naprosto objektivní a že vrchnost se často tímto způsobem zbavovala problematických poddaných určitě nelze pochybovat a písně to mnohdy barvitě dokladují) a jejich seznam zaslal veliteli vojenského útvaru (většinou setniny).

Ten vypravil vojenskou eskortu, která za asistence rychtáře, většinou nenadále a v noci, vyzvedávala překvapené rekruty. Násilím lapeni a často svázaní byli předvedeni k odvodní komisi, kde se podrobili lékařské prohlídce a pokud splňovali kritéria, byli zařa-

zeni do seznamu rekrutů na neurčité dovolené. Z dovolené byli pak v případě potřeby pluku odvoláni a složili vojenskou přísahu.[50] Dá se předpokládat, že při odvodu byl prostor i pro různé formy úplatků, např. při stanovení zdravotního stavu, kdy mohl být odvedenec uznán za neschopného služby. Takové případy byly však přísně trestány.

Stejně tak byly však trestány i případy, kdy dopustil lékař odvedení zdravotně nezpůsobilého rekruta. Pokud byla nějaká vada, pro kterou byl voják neschopný služby přehlédnuta, byl velitel pluku povinen uhradit náklady s odvodem takového vojáka spojené. Pokud lékař zatajil nějakou závažnou vadu, musel obstarat tři náhradníky a pokud se mu to nepovedlo, čekal ho tělesný trest.[51]

Následující píseň z Tvrdonic na Břeclavsku ukazuje situaci, kdy bohatí rodiče svého syna před vojnou zachrání, ale chudý sirotek nemá, jak by se jí vyhnul:

22.

Stúpe si pod míru syn sedláka,
otec nese peníze, matka kuřata,
tu se hejtman směje, na rameno klepe:
„Váš syn sa pod míru nešikuje.“

Stúpe si pod míru ten sirotek,
kerému umřela matka otec,
tu si hejtman výská, na rameno pléská:
„Z tebe bude na vojně šelma hezká.“

O lapání mládenců na vojnu podal výmluvný obraz ve své knize slovenský folklorista Pavol Dobšinský[52], když citoval slova pamětníka: *„Lež nie takto bolo za dávnejších*

50 Text vojenské přísahy císaři Františkovi II. (17681835): Přísaháme Panu Bohu všemohoucímu tělesnou přísahou, že našemu nejosvícenějšímu a nejmocnějšímu knížeti a pánu Františkovi, uherskému a českému králi, arciknížeti alpských zemí, jakož to nyní regírujícímu dědičných zemí pánu a od jeho Královského Majestátu všem zřízeným pánům generálům a oficírům, jenž nám Jeho jménem nyní i budoucně poroučeti budou, zvláště našim obrštům, obrstlajtnantům a obristwachmistrům, též ostatním vyšším a podřízeným oficírům poslušni, věrni a služební budeme, jich ctíti a respectivě jich nařízení a zápovědi věrně uposlechnouti, jakož i tahy a stráže ve dne v noci konati, za i před nepřítelem v boji šturmech, potýkáních a ve všech jinších případnostech po zemi a po vodě, kdekoliv se seběhnou a taky, jaká kde Jejich Královskému Majestátu služba potřebná bude, my jako udatní, zmužilí a poslušní se bíti proukážeme, tak jak na jednoho každého počestnýho a dokonalýho vojáka náleží a přísluší, dle oných od Jejich Majestátu potvrzených vojenských artikulů ve všech článcích a závěskách, jak sluší se chovati, proti všem Jeho Královského Majestátu nepřátelům bez vejminky vždy dle potřeby počestně, udatně a zmužile bojovati a se potýkati, taky s nepřítelem veskrz žádné korespondence aneb srozumění nemíti, žádný z nás od našeho regimentu, compagnie aneb fangle se odděliti a odstoupiti, nýbrž při živu býti a umříti chceme. Čemu nám dopomáhej Bůh všemohoucí a svaté evangelium skrze Ježíše Krista. Amen! Zdroj: Primaplana.net [online]. 2010 [cit. 2010-05-03]. Vojenská přísaha císaři Františkovi II. Dostupné z WWW: <www.primaplana.cz>

.

51 Viz Romaňák, Andrej. *Vojenské aspekty konskripce obyvatelstva nařízené v roce 1781*, In: Studie k československým vojenským dějinám, Praha 1980, s. 14.

52 Viz např. Osobnosti.sk [online]. 2010 [cit. 2010-04-23]. Pavol Dobšinský. Dostupné z WWW: <http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1713>.

časov. Vtedy vyhodili na obec, kolko má dať vojakov. Hneď zišli sa richtár prísažní, a poradili sa, koho by mali lapať a odviesť na vojnu. Uhradili sa na toho, kto by bol z viac synov jednoho otca, alebo kto opustenejší a nemajúci majetok alebo obchod, kdeby rodiny odňatím syna netrpeli. Iste pri tom dosť bolo prijímania a vyberania osob. Po rade nastala lapačka. Richtár vzal sebou pomocníkov, často i stoličných potrestov a hajdúkov, s vidlami, sekerami, s kyjom i mečom. Obkolesili dom na lapačku vyzretého. Bo tento, ak už prv nešípil vec a neušil do hory, aspoň teraz ukryl sa dakde pod najspodnejší snop v stodole alebo zary sa do sena na chlieve, alebo vtiahol sa trebás pod koryto v komore. Odtiaľto len násilne vytiahnuť sa dal. Na úskokov ale striehli, držali postriežku, kým jich nedopálili. Lapenému strčili na hlavu starý, na pohotove držaný vojanský čákov (šišak), a tým už dostali právo nad ním. Položili každému sic i putká na nohy a lapených striehli uväznených; ale jesť a piť dávali jim do dobrej vOle. Konečne pousadzovali jich na vozy, a pod velkou strážou ciep, vidiel a sekier vozili do stolice pod mieru či na odberačku. Keď vraj niektorý vinou strážnika odskočil, potom čo mladšieho strážnika dali postaviť pod mieru a odobrať. Mladíci tejto lapačky striehli sa tým viac preto, že vtedy odberali jich za vojakov na celý život.“[53]

Situace na v českých zemích se v tomto ohledu nelišila, mladíci se schovávali a utíkali.

23.
Dyby sa ťa ptali
ti lukoveččí páni,
nepovídaj na mne,
ja že mne doma néni.

Že su na jahodách,
aj, že su na jahodách
v Hoščáłkovských horách,
aj, v Hoščáłkovských horách.[...]

Podobně v písni z Karlovic, kde si jdou pro mladého chlapce fortáši (též portáši, strážci zemské hranice):

53 Dobšinský, P. *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské*, Turčiansky sv. Martin 1880, s. 78.

24.

Daj mně miłá, daj mně radu,
už sú fortáši za zahradú.

Jakú bych ti radu dała,
aj dyž sem sa ích nenadála.

Fortáši vystupují i v písni ze Zlínska. Zde prosí prchající mladík svoji milou, aby jej schovala do *„šáší“*, tj. do rákosí:

25.

Zle s tebú, synečku, zle s tebú
stójija fortáši za tebú,
zle s tebú, zle s tebú,
stójija fortáši za tebú.

Skovaj mne, má miłá, do šáší,
aby mne fortáši nenašli,
do šáší, do šáší,
aby mne fortáši nenašli.

Mezi časté a v mnoha variantách se vyskytující písně patří i následující skladba, která pojednává o chlapci, jenž vidí svůj život tak fatalisticky, že je ochoten uvěřit, že byl pro vojnu doslova zrozený. Vzhledem k tomu, že se jedná pravděpodobně o chlapce chudého, dá se říci, že jeho úvaha není tak úplně mylná:

26.

Těžko mě matička
vychovala,
z ručky na ručku mě
překládala.

Ještě mě v kolíbce
kolíbali,
už jsou mi o vojně
povídali.

Ještě jsem nevyrost,
mám bejt voják;
když už mě svázali,
co je dělat?

Svázali, svázali
provazama,
abych já nechodíl
za pannama.

A já se rozvážu,
půjdu přece,
neb jest má panenka
švarný děvče.

Další, poměrně věrná ukázka lapání mladých rekrutů, následuje v písni č. 27:

27.
Něřek sem dnes tydeň,
že budu vojak,
a dy mne svazali,
co budu dělať.
Vzali mne s moci
u milej v noci;
ja plaču, naříču,
němam pomoci.

A dy ja pojedu
přes tu krajinu,
ešče si spomenu
na svoju milu.

Hajičku, lesi,
ma mila, kdě si?
Ach, už mi splitaju
pentličku vlasy.

Pentličku černu,
lička mi blednu,
Pan Bůh vi něbesky,
jak budě se mnu.
Dali mně šaty,
palašek zlaty,
už su nebožátko
cely zajaty.

Přestože mladí hoši prchali, schovávali se v horách, před fortáši v *„šáší“* i jinde, většinou byli nakonec dopadeni a na vojnu museli, jako v této písni z Vážan, kde je rekrut odvážen do Brna, jednoho z nejvýznamnějších garnizon rakouské monarchie.[54]

28.
Aj, už ho vezó
zelenó mezó,
už mo ukazujó
Brněnskó vežo.

Brněnskó vežo,
Brněnský Špimberk,
že už se nebudem
jak živi vidět.

Chceš, milá, vědět,
jak je vojna zlá,
od Francóza teče
voda krvavá.

Chceš, milá, vědět,
jaká strava má,
pečínečka koňská,
voděnka dunajská
strava vojanská.

Chceš, milá, vědět
jaké pohřeb můj?
V tem širém políčko,
má milá děvečko
vekopané důl.

Chceš, milá, vědět,
jak mně zvonijó?
Z karabin, z pistulé
do hrobo bijó.

54 Viz Kupka, Vladimír. *Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku,* Praha 2002.

3.1.3. Situace v 1. polovině 19. století

Zásadní vliv na podobu armády na začátku 19. století měl v pořadí třetí syn císaře Leopolda, II arcivévoda Karel (1771–1847)[55]. Přestože jako první porazil na bitevním poli císaře Napoleona, jeho váhavé jednání na bojištích ho předurčovalo spíše ke kariéře vojenského teoretika, nežli slavného vojevůdce. Právě na tomto poli však Karel vynikal a díky tomu, že od roku 1801 byl prezidentem dvorské válečné rady a později mu byl udělen dokonce titul generalissima armády[56], mohl uvést v život reformy, které výrazně změnily tvář armády začátku 19. století.

Jako mnozí jiní reformátoři, potýkal se i arcivévoda Karel s odporem konzervativních dvorských kruhů. Nutné je však podotknout, že právě přílišný konzervatizmus a lpění na starých pořádcích (společně s nedostatkem finančních prostředků) byly trvalým problémem stálé rakouské armády od jejích počátků až do 1. světové války.

Zejména jeho rozhodnutí o zrušení doživotní vojenské služby se setkalo se silně odmítavými postoji. Přesto byla císařským patentem z 4. května 1802 stanovena délka vojenské služby na deset let u pěchoty, dvanáct let u jezdectva a čtrnáct let u dělostřelectva. Ke změnám došlo i v systému doplňování armády, kdy byl přepracován původní doplňovací systém na nový tzv. konskripční a odvodní systém (Conscriptions und Recrutierungs System), který mimo jiné rozděloval země tak, aby se v každé oblasti doplňoval jeden pěší pluk.[57] Arcivévoda Karel se dále zasazoval o podstatné omezení tělesných trestů a o zlepšení materiálního a finančního zabezpečení vojáků.

3.1.4. Situace v druhé polovině 19. stol.

Vzhledem k nedostatkům, které se v rakouské armádě projevily v revolučních letech v polovině 19. století, by se daly očekávat radikální změny. Vysoké vojenské kruhy se však i nadále zarytě držely svého tradicionalismu. Rakouské armádě také chyběly výrazné osobnosti. Výjimkou byl pouze Václav Radecký hrabě z Radče (1766–1858), slavný maršálek Radecký, který se zasazoval o používání novátorských metod při výcviku.

55 Viz Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003, s. 203.
56 Před ním se tímto titulem mohl pyšnit pouze Albrecht z Valdštejna a princ Evžen Savojský.
57 Viz Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003, s. 204.

Za svoje zásluhy obdržel množství vyznamenání, ale především si vysloužil upřímný respekt a úctu prostých vojáků, kteří jej nazývali „otcem Radeckým“.

Získávání vojáků v té době probíhalo tak, že z konskripčních seznamů se v odvodním roce vylosovalo určité množství mužů ve věku od 19 do 29 let a ti měli být povoláni do aktivní služby. Vybraní rekruti odcházeli do výkonu služby na osm let, přičemž po odsloužení této doby podléhali do svých 40–45 let zeměbranecké povinnosti.[58]

Vojáci aktivní služby však obvykle vzhledem k napjatému rozpočtu armády odcházeli po absolvování základního osmitýdenního výcviku hromadně na trvalou dovolenou, ze které se v případě potřeby museli bez prodlení vrátit k posádce.

Existovala i možnost nastoupit do armády jako dobrovolník, a to nejméně na šest let. Zároveň si mohli vojáci, kteří absolvovali povinných osm let, prodloužit službu minimálně o další 4 roky, maximálně o 14 let. Odvodní povinnost se i nadále nevztahovala na některé skupiny obyvatel, jako byli duchovní, šlechtici, úředníci, rolnici s vlastním hospodářstvím, lékaři, učitelé, jediní synové rodičů starších sedmdesáti let a dočasně i studenti.

Zcela zásadní změnu však přinesl až branný zákon z 5. prosince 1868, který zaváděl všeobecnou brannou povinnost. Od tohoto data museli nastoupit aktivní vojenskou službu všichni zdravotně způsobilí muži od 20 (později upraveno na 19) do 42 let věku. Prezenční služba trvala tři roky, poté následovalo sedm let zálohy a deset let náhradní zálohy. Důležitým aspektem tohoto zákona bylo prakticky smazání sociální nerovnosti, jelikož již neexistovaly výjimky pro určité skupiny obyvatel a nadto už nebylo možné se z vojny vykoupit.

3.2. VOJENSKÁ SLUŽBA

Další skupinou písní, i když zdaleka ne tak početnou, tvoří písně, kde se zpívá o vojenském životě. S předchozí kapitolou tyto písně velmi úzce souvisí, jelikož odvedení vojáci si často stýskali nad tím, co je mělo vbrzku čekat.

58 Za Rakouska-Uherska rozdělena na rakouský Landwehr a maďarské honvédstvo. Byla to součást rakouské armády, která sloužila výhradně pro obranu vlastního území.

3.2.1. Ubytování

V prvním století existence stálé armády ještě nebyly rozšířeny kasárny,[59] jak je známe z pozdější doby. *„Ve druhé polovině 17. století a v první pol. 18. stol. se kasárna stavěla ojediněle. Například v r. 1683 vznikla první kasárna v Praze na Brusce a v r. 1707 byla vybudována kasárna v Praze na Újezdě, na úpatí Petřína. V r. 1831 se stavěla kasárna v Brně na úpatí Špilberka.“*[60]

To však zdaleka nestačilo, a tak museli brát poddaní a měšťané vojáky na tzv. kvartýr a poskytovat jim tzv. servicie. Jídlo, které vojáci snědli, dostali lidé zaplaceno, ale museli poskytovat také bezplatné servicie (lůžkoviny, palivové dřevo, sůl, svíčky aj.). Kvartýry nemusely poskytovat např. vrchnostenské domy, fary, školy, hospody.

V oblastech, kde sídlil pluk, existovali také obchodníci, kteří se zaměřovali speciálně na zásobování armády. Především u nich nakupovali vojáci za svůj žold potraviny a další potřeby. Na přesunech tito obchodníci (markytáni) „svoje“ pluky doprovázeli ve vozech.

V této době zřetelně rostl význam opevněných měst a pevností. Ty byly umístěny na strategických bodech a útočník nemohl projít dál, aniž by takovou pevnost dobyl. Jednalo se však o nelehký úkol a i malá posádka se často ubránila několikanásobně početnějšímu nepříteli. Zároveň tyto pevnosti sloužily jako sklady zbraní a proviantu, čímž se zlepšovalo zásobování armády. Kromě toho poskytovaly útočiště raněným nebo místo odpočinku pro vojáky na dlouhých pochodech.

Za vlády císaře Josefa II (1741–1790)[61] došlo k mnohým reformám, které se nevyhnuly ani armádě a ubytování vojska. I v tomto ohledu uplatňoval svoji zásadu, že ve státě mají nárok na ochranu a podporu jen ti, kdo se nějak zaslouží a užitek celku. Zrušil proto veškeré kláštery, kromě těch, které sloužili k pečování o nemocné nebo vzdělávání.

---

59 Slovo je přejaté z němčiny; prostřední e, které je v něm. Kaserne, přizpůsobilo se oběma sousedním a týmž způsobem jako v slovech kancalář proti lat. cancellaria nebo kamarád proti něm. Kamerad. Do němčiny přešlo slovo Kaserne z franštiny. Původ franc. caserne není dost jasný. Vykládají je z provençalského slova cazerna (lat. quaterna), t. j. příbytek pro čtyři. Značilo prý původně úkryt v hradbách pro čtyři vojáky (později pro šest), kteří se střídali na stráži; později pak bylo přeneseno za Ludvíka XIV. na příbytky vojenské vůbec. Výklad, že slovo caserne je složeno ze slov casa (dům) a arma (zbraň), je nemožný. In: Naše řeč, ročník 7/1923, s. 254.
60 Procházka, Zdeněk a kol., *Vojenské dějiny Československa 2. díl,* Praha 1986, s. 182.
61 Samostatně vládl v letech 1780–1790.

Tyto opuštěné budovy pak v mnohých případech posloužily jako prostory pro hromadné ubytování vojáků nebo jako vojenské nemocnice.

Postupným shromažďováním vojska v kasárnách se značně odlehčilo občanům, kteří již nemuseli poskytovat vojákům kvartýry a servicie. Obrovský význam mělo však hromadné ubytování zejména pro samotnou armádu. Významně se tak usnadnilo organizování každodenní činnosti vojska, jeho výcvik a v neposlední řadě také udržování disciplíny. Jednotlivé pluky se staly mnohem flexibilnějšími a schopnými okamžitě reagovat na případné vnější nebo vnitřní ohrožení státu.

„Nesporné zlepšení života vojsk přineslo soustředění dosud rozptýlených armádních těles do nově budovaných kasáren a posádkových prostorů. Ještě v roce 1874 žila v řádných kasárnách jen asi polovina vojska. Zbytek byl ubytován v tzv. obecních kasárnách, v pronajatých světnicích i obydlích, v nichž vojáci žili společně s občany. Zvlášť silně byly rozptýleny jezdecké pluky se svým téměř stotisícem koní.“[62] Tento vývoj se odrazil i na zdraví vojáků. Čisté prostředí s na tu dobu moderním vybavením a topením způsobily, že od r. 1855 do r. 1870 poklesla roční úmrtnost vojáků z 28 na 13 mužů z tisíce, tedy na více než polovinu.[63]

Zároveň docházelo ke změně přístupu k dislokaci pluků. V minulosti se pluky nacházely v okresech, které jim byly přiděleny k získávání rekrutů. O nynějška byly však dislokovány co nejdále a nejlépe na území cizího národa, aby se minimalizovaly kontakty s domácím obyvatelstvem. To mělo význam především při zásazích armády vůči různým lidovým demonstracím popř. povstáním.

Jak vypadalo ubytování vojáků v druhé polovině 19. století, popisuje na základě vlastních zkušeností např. Josef Holeček (1853–1929)[64] ve své knize *Nekrvavé obrázky z vojny:*

„Tuším, že ani tisící z laskavých čtenářů neví, co je cimra. Je to velká světnice, kde vojáci společně bydlí. Pořádek v každé cimře udržuje ‚cimrkomendant‘. V koutě

62 Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003, s. 308.
63 Tamtéž.
64 Viz Josef Holeček In Wikipedia : the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 15. 12. 2004, 5. 12. 2009 [cit. 2010-05-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Hole%C4%8Dek>.

na stěně visí ‚cimrkver', puška to, kterou se vojáci učí cílit, když jim špatné počasí nedovoluje, aby se v umění vojenském cvičili pod širým nebem. U železných kamen stojí lopata na smetí a koště. Těm dvěma předmětům říká se jen po sprostu ‚lopata' a ‚koště', nikoli ‚cimrlopata' a ‚cimrkoště'. Podlaha je ze širokých zborcených prken jako ve venkovské hospodě. U dveří je dřevěná konev na vodu, z níž vojáci bratrsky žízeň hasí jako z jednoho poháru.

Kolem stěn jsou rozestaveny železné postele. Vždy dvě a dvě stojí vedle sebe hlavami ke zdi. vojáčkové, kterým přisouzeno, aby si byli nočními společníky, jsou si navzájem ‚šlofy', což jest asi tolik, jako by si byli pobratimy. Postel sestává ze slamníku vycpaného tak, že je tvrdý jako kámen z deky a kolpostru. Nad hlavami je na stěnu přibita pro každého muže ‚rechna', totiž polička, na niž voják zavěuje a skládá všech svých pět švestek. Jakého původu slovo to, nedověděl jsem se ani nedopátral. Na rechně na kolících visí kver (puška), pagnet (bodák) na ‚kupli' (opasku), plášť, jemuž výminečně také říkají ‚mantl' a jejž pohromadě drží ‚parkýrmen', kteréžto slovo je česko-latinské: pacrimen, Afterverbrechen, tj. zločin, jenž druhdy u vojenských býval trestán řemenem, na jehož místo později nastoupila lískovka. Na poličce v pokoji a bázni boží odpočívá tele a komisárky, složené na sebe." [65]

O ubytování a kasárnách se toho z moravských lidových písní moc nedozvíme. Motiv kasáren se sice objevuje poměrně často, ale jejich popis se v drtivé většině případů omezí na přívlastek *„malovaná"*. Malovaná bývá obvykle samotnými vojáky, kteří ji malují *„šablama"*, popř. tak činí matičky a milá děvčata, ty ovšem většinou *„slzama"*.

---

65 Holeček, Josef. *Nekrvavé obrázky z vojny,* Praha 1955, s. 55;
Holeček nastupoval v září 1873 do Prahy k 28. pěšímu pluku vojenskou službu jednoročního dobrovolníka. Jinak byla vojenská služba tříletá a jednoroční dobrovolníci, ze kterých se měli za tento rok stát důstojníci v záloze, měli ještě tu výhodu, že si mohli vybrat posádku, kde chtěli sloužit. Literárně svoje zážitky začal zpracovávat až v letech 1886–1887. Jeho dílo, které se vojenskou službou inspirovalo zobrazuje typický český způsob, jak se vyrovnat s tupou mocí, proti které nelze bojovat – švejkování (i když tento termín ještě nikdo neznal, jelikož Haškův Švejk vznikl o mnoho let později).
66 Zdroj: vlastní archiv

29.
Ju Prešpurka ju Dunaja
kasárňa malovaná,
ju téj budzě má hlavička
velice turbovaná;
budzě ona turbovaná,
od samého kapitána,
už toináč nemóže byc,
já husárom mosím byc.

A kedz bolo pri pólnoci,
vyšla jasná vjézdička,
prišla ke mně do kasárně
má věrná galánečka,
prišla ona do kasárně,
stála ona ju posceľe,
tak zme si my rozprávali
dve slovenká uprimné.

Čos ty, milá, za mnú prišla,
šak ty mi nepomóžeš,
kedz bys za mňa dušu dala,
vymenic mňa nemóžeš;
já má čižmy z ostruhama,
v maštali vraného koňa,
už toináč němóže byc,
já husarom mosím byc.

Podobných písní o kasárnách je relativně velké množství a právě „prešpurská kasárňa“ (bratislavská, německý ekvivalent názvu je Pressburg) je jednou z nejčastěji zmiňovaných:

30.
U Dunaja, u Prešpurka, je kasárňa nová,
je odspodu až do vrchu malovaná celá.
Pod ňú je chodníček slzama polétý,
keď vidím milého s kverem posedati.[...]

31.
Už je můj šohajek na tej vojně,
mosí execírovat, mosí execírovat,
v téj hodonskej kasárně.

Hodonská kasárňa, malovaná,
viděla sem milého,
viděla sem milého,
jak on sedál na koňa.

Na koníčka sedál, na vraného,
jak sa za mnú otočil,
jak sa za mnú otočil,
šabla spadla na něho.

Režim v kasárnách byl velmi přísný, a to zejména pro nováčky:

32.
Tepró sem bél téden voják,
třikrát milá zkázala,
habech já šíl na špacírko,
bech prosél kaprhála.

Pan kaprhál: „Milé bracho,
tohle nemůže býti,
te seš ješče mladé voják,
na špacír nesmíš híti.“

Pane kaprál, neměte strach,
nebodo se tólati,:
je Nánynko modrovokó,
to věrně milovati.

Samozřejmě v poli vypadalo vše jinak a vojáci mohli jen toužebně vzpomínat na pohodlí zděných budov pevností a kasáren. Spalo se na zemi nebo v provizorních přístřešcích a strava byla nedostatečná. V následující písni líčí voják svoje nepohodlí během vojenské operace. Velmi výstižné je srovnání situace v kasárnách a v poli nabízí další píseň:

33.
V čirém poľi hruška stojí,
pekná zeľená,
pod ňú stojí moja miłá,
je upłakaná.
Byłý ručnýk v hrsci má,
čiérné oči uciérá,
rozmarýnčok, strom zeľený,
za čáko dává.

Keby si ty myłá přišła
do téj kasárne,
jaké je to šetko vojsko
vypucované,
tambor byje na buben,
veru, myłá, preč pôjdem,
jako ty to žiaľno bude,
ked vác neprídem.

Keby si ty myłá prišła
do toho poľa,
jak tam byjú a sekajú
toho Francúza,
kebyste to vydzeľi,
płakat byste moseľi,
jak ve vojne švárný chłapci
umret moseľi.

Tu pyesnyčku spysovaľi
štyré vojáci
v Taľijanskéj zemy cudzej
medzi Francúzi,
na své uši očuľi,
na své oči výdaľi,
jak ty guľe granatýrom
hłavy trhały.

Nebo:

34.
Žoden neuvěří,jak je na vojně
pečinečka ze psa,
koločiček z ovsa,
voda z kola je. [...]

[...]
Žoden neuvěří ani bratr můj,
pod hlavú kamení
pod nohami trní
to je noclih můj [...].

Další obraz života v kasárnách a v poli podává tato poměrně velmi rozsáhlá píseň, která ze začátku ukazuje přípravu na válku v kasárnách, kdy se šohaj *„strojá“* a *„execíruje“*. Poté líčí pochod do války:

35.
V městě Holomúci
stojí vraný kůň
a na tom koníčku,
můj starý tatíčku,
celý mundur můj.

U teho koníčka
vojáci stojá,
švarného šohajka
do vojny strojá.

Strojá tě ho, strojá,
že už pojede,
a tebe, má milá,
holuběnko sivá,
sebú nevezme.

Dyž za bránu vyjel,
šátečkem točil
Navrať mně, má milá,
holuběnko sivá,
co sem ti půjčil.

Já ti nenavrátím,
nejsem povinna,
šak ti ho navrátí,
můj milý šohajku,
ta bude jiná.

A my tam nesmíme
panny milovat,
my se tam musíme,
má milá panenko,
execirovat.

Kdo zná execírku,
tomu je dobře,
sedne na koníčka,
připne si šabličku,
jede do pole.

Ale já jí neznám,
musím se učit,
nejednu zaplačú
mé černé oči.

A psal milej psaní
na pargamíně,
jak se mu tam vede
v cizí krajině.

Chceš-li, milá, vědět,
jaká strava má?
Koňská to pečeňa
a nedopečená,
to je strava má.

Chceš-li, milá, vědět,
jaká postel má?
Patrontáš pod hlavú,
šabličku na stranu,
to je postel má.

Chceš-li, milá, vědět,
jaké víno mám?
Na tom čirém poli,
v té francúzské zemi
voda lužová.

Chceš-li, milá vědět,
jaká svadba má?
Přindi se podívat,
jak se bude kúlat
hlava krvavá.

Chceš-li, milá vědět,
jaká zpověď má?
Přindi se podívat,
jak já budu volat
Ježíš Maria.

Chceš-li, milá, vědět,
jak mně zvonijú?
Z karabin, z kanonů,
z kusů házijú.

Chceš-li, milá, vědět,
jaký je můj dům?
V té francúzké zemi
kopajú mně důl.

Terezská brána – pozůstatek olomouckého opevnění[66]

V posledních slokách se předcházející píseň dotkla tématu další podkapitoly, kterým je bez nadsázky jedna ze základních podmínek pro vítězství v bitvě – stravování vojska.

3.2.2. Stravování

Ani v 2. polovině 19. století nepatřilo stravování v armádě mezi gurmánské zážitky. Bylo sice stanoveno, že každý vojenský útvar musí mít pověřeného proviantního důstojníka (doposud tomu tak bylo pouze během válečných operací), ale situaci to nijak výrazně nezlepšilo.

Každý voják měl nárok na jedno teplé jídlo denně. Jednalo se však většinou pouze o polévku, kterou si připravovalo každé družstvo zvlášť v tzv. „kochmašinách“ (várnice pro 8–12 osob) na sporáku, popřípadě na otevřeném ohni. Kromě toho dostali vojáci pověstný komisárek, a pokud jim zbyly nějaké peníze ze žoldu, mohli si přilepšit něčím od markytána nebo z kantýny.*„Nebyla ještě ani pověstná ranní káva, kterou si celé*

generace c. k. vojáků po ránu vyplachovaly žaludky. Ta byla zavedena do rakouské armády až ve válečném roce 1886.“[67]

V období války zřizoval Válečný komisariát tzv. masnou režii, která zajišťovala nákup a rozdělování živých zvířat mezi jednotlivé pluky. Při přesunech pak doprovázelo každý pluk stádo většinou hovězího dobytka a potrava se z něj zpracovávala až v případě potřeby na místě.

36.
[...] Co tam budeš,
můj synečku, jídať?
Chleb komisní,
vodičkú zapíjať.

[...] Dobře mně říkali
můj starý tatíček,
že mně bude dobrý
komisní chlebíček.[...]

3.2.3. Výcvik

S tím, jak se ve vojenství projevoval technický pokrok a s ním spojený vývoj taktiky a strategie, bylo zapotřebí stále více času věnovat výcviku. [68] Poddůstojníci učili nováčky nejprve pořadové úkony, tzn. pochod, obrátky apod., až poté se přistoupilo k ovládání zbraní. Tento postup se vlastně udržuje do současnosti, jelikož pořadová cvičení jsou ideálním způsobem, jak vpravit do uvažování nováčků disciplínu a okamžité plnění rozkazů velitele bez přemýšlení.

Výcvik tak představoval nekonečné opakování předem stanovených pohybů, a to jak v pochodovém útvaru, tak při používání zbraně. Nesmíme totiž zapomenout, že používání střelných zbraní z poloviny 18. století nebylo ničím snadným a jeho dokonalé zvládnutí vyžadovalo rutinu získanou jedině dlouhodobým drilem.

Následující výčet obsahuje instrukce připomínající vojákovi, na co nesmí při nabíjení a střelbě zapomenout. Musí si dávat pozor zvláště aby:

„1) Patronu v sumce tak uchopil, by kulka k malíku přišla,

2) patronu zubami opatrně otevřel, by se prachu nerozsypalo,

67 Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003, s. 280.
68 Tady mluvíme přibližně o polovině 18. století.

3) aby nenasypal ani málo ani mnoho na pánvičku, protože při mnoho nasypání rána zeslábne, a slupice nepřiléhá, tak že prach při stavení zbraně z pánvičky vypadne,

4) aby patronu na okousnutém konci palcem, ukazovákem a prostředním prstem pravé ruky dobře zahradil, a vzhůru držel, by se prachu při zatáčení (obracení) k nabíjení nerozházelo,

5) aby patronu pečlivě do hlavně vsypal, tak, aby s prachem papír před vejpalní dirku nepřišel, čímž by se rána opozditi, aneb zcela překaziti mohla,

6) aby vsypanou a ukazovacím prstem zastrčenou patronu nabijákem pevně srazil, což před rozpuknutím hlavně zcela ubezpečuje a ráně vesměs většího oučinku dodává,

7) aby kohout při napínání nepřetáhl, což už mnohému neštěstí příčinou bylo,

8) aby se pamatoval, že, čím pevněji zbraň k ramenu, a v líc přitáhne, čím pevněji ji drží, že tím méně trhá a tím větší silou ránu vyrazí,

9) aby jak při nabíjení, tak při míření slušně kdy sobě dal, a zkrátka nic se nepře kvapil. Míření jest po dobře vykonaném nabití při střílení nejdůležitější věc; neboť dobře mířiti jest dobře střeliti; dobře střeliti jest mnoho nepřátel trefiti; a mnoho nepřátel trefiti, jest sám méně trefen býti, konečně

10) aby ukazovací prst při spouštění k nejspodnějšímu konci spouště (Schneller) přiložil, proto že tak menší silou spustí, a k obávání není, že by se spouštěním zbraň z namíření pohnula.“[69]

Tvrdý výcvik měl také zajistit, že rozrušení vojáka během bitevní vřavy bude mít jen minimální vliv na jeho bojeschopnost. Jedním z obvyklých prostředků k utužování vojáků byly pochody. Jednodenní pochod představoval vzdálenost kolem 15 km, což s kompletní výstrojí a výzbrojí (tzv. plnou polní) představovalo důkladný test fyzické zdatnosti vojáka. Platilo zkrátka ono známé „těžko na cvičišti, lehko na bojišti“.

Ve vojenských lidových písních se v této souvislosti hojně uplatňuje srovnávání situace vojáka na vojně a jeho milé doma:

69 Primaplana.net [online]. 2010 [cit. 2010-05-03]. Cvičení o užívání zbraně 1826. Dostupné z WWW: <www.primaplana.cz>; text pochází ze zápisků profesora češtiny na Tereziánské univerzitě ve Vídni, Ferdinanda Čenského.

37.

Zpomeň si má milá na mě
haž bodeš postýlko stlát,
a já si na tě zpomeno,
dež bodo na vartě stát.

Zpomeň si má milá na mě,
haž obdeš vlase česat,
a já zpomeno na tebe
haž bodo mašírovat.

Zpomeň si má milá na mě,
haž bodeš o mozike,
a já zpomeno na tebe,
haž pudo z execírke.

Zpomeň si má milá na mě,
haž obdeš s děvčatama,
a já zpomeno na tebe
haž bodo s vojákama.

V následující písni jsme svědky přivážení vojáků na voze do kasáren a už při příjezdu je zřejmé, že to, co rekruty čeká, nebude nic příjemného. Budou se každý den učit pochodovat a používat zbraň. Neposlušnost se bude trestat pověstnou kaprálskou holí, která byla nejčastějším prostředkem ukáznění vojáků (o trestech viz dále).

38.

Ej, už nás vezú
v okutém vozi,
už na nás pan kaprál
šablenkú hrozí,

ej, hrozí, hrozí,
že nás bude bit,
že on nás naučí
od milej chodit.

Od milej chodit,
skoro ráno stat,
že on nás naučí
execírovat;

ej, hrozí, hrozí,
že nás bude bit,
že on nás naučí
od milej chodit.

Vztah mezi řadovým vojákem a důstojníkem nebyl vztahem nijak důvěrným. V rakouské armádě platilo přesvědčení, že disciplína má být založena na strachu. Například na národní hrdost a pocit povinnost chránit svoji vlast se v mnohonárodnostní armádě rakouského císaře nedalo spoléhat. Voják měl mít zkrátka větší strach z vlastního velitele než z nepřítele.[70]

Autentický obraz o tom, co musel každý voják znát a umět, opět podává osobitým způsobem Josef Holeček: *„Nuž, povídejte, pane! Jak se jmenuje náš kver a z kterých piškuntálů se skládá? Jak se zrychtuje aufsac až do 2100 kroků? Co je drépunkt? Jak*

70 Srov. Macoun, Jiří. *Významné bitvy v Čechách a na Moravě,* Brno 2007, s. 47 a 55.

se udrží ve švenkunku abštand a rychtung? K čemu slouží kvergryfy? Jak muž drží kver fertyk? Jaké chyby voják nesmí dělat při anšláku? Kdy láduje muž kver na postě? Jak se vykoná šísen knýt, hokt, nýdr a sicend? Jaký máme dekung? Jak voják míří na pohyblivé figury na laufšrytu? Kdy se dává šnelfajer? Co je to maršdisciplina? Co je to supernace? Jak voják vyrukuje v somr, jak ve vintr-maršadjustyrunku? Co jest raje a doplraje? Kolik máme kampfberajčafcgradů? Jak se nazývá ten voják, který patroliruje od jedné feldvachy ke druhé?"[71]

Jak vidno, naučit se kompletní vojenskou terminologii nebylo nic snadného, zvlášť pro chlapce z chudých vrstev, kterým se dostalo minimálního vzdělání. Není tedy divu, že si časem čeští vojáci v rakouské armádě vytvořili z oficiálních termínů vlastní česko-německou hantýrku, jejíž výrazy vznikaly ve valné většině počeštěním původních výrazů německých.

Zajímavou postavou, která se pokoušela o vytváření české vojenské terminologie, byl profesor češtiny na proslulé vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, hejtman Ferdinand Čenský (1829–1887). Byl zarytým odpůrcem česko-německých zkomolenin, a tak se všemožnými způsoby snažil o zavedení češtiny jako druhého jazyka císařské armády. Mimo jiné přeložil do češtiny velké množství řádů a předpisů, a dokonce vytvořil *Vojenský slovník německo-český.*

Bohužel však v mnoha případech podléhal dobové snaze o očištění českého jazyka – tzv. brusičství, což mělo za následek vznik absurdních novotvarů, které nahrazovaly i slova, jež již spisovná čeština akceptovala. Např. místo slova kasárna navrhoval označení vojárna, die Rakete – byla podle Čenského prskoun, die Mappe – zeměvid apod. Některá slova jako sumka,[72] pochod nebo samopal, se však ujala. Další vojenské slangové výrazy jsou uvedeny v příloze č. 2. Dokladem role němčiny v rakouské armádě může být následující písňový text:

39.
Já na tú vojnu nepůjdu,
německy neumím;
na vojně sú divný věci,
kaprháli pořád svědčí,
a já nic nerozumím.

71 Holeček, Josef. *Nekrvavé obrázky z vojny,* Praha 1955, s. 76.
72 Pouzdro na náboje nebo granáty.

3.2.4. Tresty

Změna způsobu vedení války vedla k tomu, že bylo zapotřebí důkladně vycvičit vojáky, aby spolehlivě plnili rozkazy a uměli spolupracovat, neboť na bojištích od 17. století již nerozhodovalo odhodlání a statečnost rytířů v těžké zbroji, jako tomu bylo ve středověku, ale disciplína a organizovanost pěšího vojska.

Udržení maximální disciplíny samozřejmě vyžaduje účinné prostředky sankcí pro případ, že někdo nebude dodržovat stanovená pravidla. To platilo zvláště v rakouské armádě, která kromě toho, že byla z velké části tvořena nekalými živly, byla mnohonárodnostní, což zvláště v 19. stol, v době národního uvědomování, způsobovalo mnohé problémy.

Nejběžnějším prostředkem, kterým se zjednávala poslušnost v rakouské armádě, byla do poloviny 19. století hůl (u poddůstojníků lískovka, u důstojníků rákoska). Příslušný počet ran holí velmi spolehlivě plnil funkci kázeňského trestu za drobnější přestupky jakými byly neposlušnost, odmlouvání nebo nepřesnost. Holí nebyli trestáni důstojníci, kaplani a šlechtici sloužící v armádě.

Závažnější prohřešky řešil plukovní soud, který měl k dispozici věznici s profousem, biřici a katem. Majitel pluku popř. plukovník měl právo udělovat milost i trest smrti. Mezi těmito dvěma póly se však nacházely nejrůznější druhy trestů, mezi něž patřilo např. sezení na oslu[73], připoutání do okovů v šatlavě, stání na vrcholu kůlu, vztáhnutí ruky na důstojníka znamenalo useknutí pěsti. Častým trestem bylo pověšení, kterým se trestala dezerce, přeběhlictví bylo trestáno naražením na kůl.

Jedním z nejobávanějších trestů bylo tzv. běhání uličkou. Odsouzený voják musel se svázanýma rukama a holými zády proběhnout uličkou tvořenou řadovými příslušníky jeho útvaru postavenými k sobě čelem, přičemž každý jej švihl prutem. Za nejtěžší provinění bylo uloženo vojákovi proběhnout 36 krát, což znamenalo mnohdy rozsudek smrti. Běhání uličkou bylo v trestech zrušeno až v roce 1855.

73 Odsouzenec byl posazen na ostrou hranu dřevěného osla, někdy i se závažím na nohou.

Závěr

Tato práce se zabývá zobrazením dobových reálií vojenského života ve vojenských lidových písních. Základem pro excerpci písňového materiálu mi byly nejvýznamnější sbírky Sušilovy a Bartošovy, z nichž jsem do relevantního korpusu textů vybral více než 200 písní, které se tematicky vztahují k vojně. Ve vlastním textu bakalářské práce se věnuji 39 písním, které ve valné většině pocházejí právě z tohoto korpusu. Jejich bibliografické údaje uvádím v příloze.

Je zřejmé, že život prostého vojáka v dobách rakouské monarchie nebyl záviděníhodnou existencí a lidové písně to nesporně dokládají. Děje se tak hořkou ironií, smutkem, odevzdaností, ale mnohdy také s furiantstvím a bujností.

Mnohé motivy, ale dokonce i jednotlivé pasáže (pouze mírně pozměněné), se často opakují a vyskytují v různých oblastech, což však není specifikem pouze písní vojenských, ale lidových písní obecně.

Na závěr bych chtěl poznamenat, že ačkoliv jsem nikdy nebýval obzvláštním milovníkem lidových písní, během přípravy této práce jsem měl nesčetné množství příležitostí ocenit jejich osobité kouzlo, a získal jsem k nim velmi vřelý vztah.

Anotace

P**říjmení a jméno autora:** Chudzik Otakar

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název diplomové práce: Vojenské reálie v moravských lidových písních.

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Počet stran: 63

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: lidové písně, vojenství, verbování, rekrutování, kasárny, vojáci, vojenská služba, František Sušil, František Bartoš, guberniální sběratelská akce

Keywords: folksongs, warfare, recruitment, barracks, soldiers, military service, František Sušil, František Bartoš, gubernial collecting campaign

Charakteristika diplomové práce: Tato bakalářská práce si klade za cíl postihnout motivy z vojenské historie habsburské monarchie, které se objevují v moravských lidových písních. Autor se zaměřuje na období od vzniku stálé armády, tedy 2. poloviny 17. století, po konec století devatenáctého. Mezi motivy v lidových písních, které jsou v této práci porovnávány s historickými skutečnostmi, patří zejména formy doplňování armády a život prostého vojáka. Korpus vojenských lidových písních byl stanoven především na základě nejdůležitějších sbírek moravských lidových písní – sbírek Františka Sušila a Františka Bartoše.

Abstract: The aim of this thesis is to investigate the themes of the military history of the Habsburg monarchy appearing in Moravian folk songs. The author focuses on a period of the origin of the fixed army, i.e. the period ranging from the second half of the 17th century to the end of the 19th century. The forms of the army recruitment and the life of ordinary soldier belong among the motives appearing in folk songs, which are being compared with the historical facts. The corpus of military folk songs was established on the grounds of the principal collections of František Sušil and František Bartoš.

Použitá literatura

Lidové písně

Beneš, Bohuslav. *Česká lidová slovesnost,* Praha 1990.

Beneš, Bohuslav. *Úvod do folkloristiky,* Brno 1980.

Bonuš, František. *Lidová píseň a její tradice,* Praha 1952.

Burlasová, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne,* Bratislava 1991.

Eisner, Pavel. *Malované děti,* Praha 1949.

Fiala, Jiří. *Dobové české slovesné reflexe slezských válek,* Olomouc 2001.

Horák, Jiří. *Naše lidová píseň,* Praha 1946.

Horák, Jiří. *Národopis československý.* In: Československá vlastivěda, Praha 1933, s. 305–472.

Hrabalová, Olga. *Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami, díl 1*., Brno 1983.

Hostinský, Otakar. *Česká světská píseň lidová,* Praha 1906.

Karbusický, Vladimír. *Datování lidových písní vojenských,* In: Český lid, ročník 45, 1958; č.5, s. 193–199.

Karbusický, Vladimír. *Mezi lidovou písní a šlágrem.* Praha 1968.

Kučerová, Judita. *Lidová píseň v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl,* Brno 2008.

Markl, Jaroslav. *Nejstarší sbírky českých lidových písní.* Praha 1987.

Sirovátka, Oldřich. *Folkloristické studie,* Brno 2002.

Ulrychová, Marta – Bezděk, Jiří. *Moravská lidová píseň pro potřeby teoretických předmětů,* Plzeň 2001.

Valový, Evžen. *Úvod do studia lidové písně,* Brno 1969.

Internetové zdroje

Nulk.cz [online]. 2008-02-12 [cit. 2010-03-10]. Elektronická knihovna. Dostupné z WWW: <http://www.nulk.cz/Informace.aspx?sid=132>.

Josef Holeček In Wikipedia : the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 15. 12. 2004, 5. 12. 2009 [cit. 2010-05-11]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Hole%C4%8Dek>.

Frantisekbartos.cz [online]. 03.03.2008 [cit. 2010-05-11]. Životopis Františka Bartoše. Dostupné z WWW: <http://www.frantisekbartos.cz/pages/biografie.html>.

Historické skutečnosti

Bělina, Pavel a kol.. *Kronika Českých zemí,* Praha 2003.

Havel, Petr a kol. *Vojenská kuchařka,* Praha 2004.

Harenberg, Bodo a kol. *Kronika lidstva,* Praha 2001.

Holeček, Josef. *Nekrvavé obrázky z vojny.* Praha 1955.

Fialová, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí,* Praha 1998.

Kapras, Jan. *Z dějin českého zřízení vojenského,* Praha 1917.

Klučina, Petr. *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, 2. díl,* Praha 1984.

Kupka, Vladimír. *Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku,* Praha 2002.

Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem,* Praha 2003.

Procházka, Zdeněk a kol., *Vojenské dějiny Československa, 2. díl,* Praha 1986.

Romaňák, Andrej. *Vojenské aspekty konskripce obyvatelstva nařízené v roce 1781*. In: Studie k československým vojenským dějinám, Praha 1980.

Internetové zdroje

Osobnosti.sk [online]. 2010 [cit. 2010-04-23]. Pavol Dobšinský. Dostupné z WWW: <http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1713>.

Primaplana.net [online]. 2010 [cit. 2010-05-03]. Cvičení o užívání zbraně 1826. Dostupné z WWW: <www.primaplana.cz>

Militaria [online]. 2010 [cit. 2010-04-16]. Boj a šerm bodákem. Dostupné z WWW: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/zbrane-a-zbroj/boj-a-serm-bodakem.html>.

Písňové sbírky

Bartoš, František. *Nové národní písně moravské,* Brno 1882.

Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889.

Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1901.

Klapil, Pavel – Hrabalová, Olga. *V Zábřeze na rynku,* Šumperk 1987.

Klapil, Pavel. *Olomoucká brána,* Olomouc 2000.

Klapil, Pavel. *Ten zábřeské kostelíček,* Brno 2001.

Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky, 2.–7. díl,* Boskovice 2008–2009.

Sirovátka, Oldřich. *Čítanka české lidové slovesnosti,* Brno 1992.

Sirovátka, Oldřich. *Písně z Hané,* Praha 1954.

Vetterl, Karel – Hrabalová, Olga. *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819,* Strážnice 1994.

Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*, Praha 1998.

Zich, Otakar. *Vojenský zpěvník československý,* Praha 1922.

Internetové zdroje

Http://tyfoza.no-ip.com [online]. 2009 [cit. 2010-05-11]. Sbírky moravských písní národních. Dostupné z WWW: <http://tyfoza.no-ip.com/pisne/>.

Přílohy

Příloha č. 1 – bibliografické údaje k citovaným písním.

1. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 77 a), ze strání.

2. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1124, z Líšně.

3. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1200, z Prusenovic.

4. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1041, z Želetic.

5. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 674.

6. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1236, od Břeclavi.

7. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 610, z Lipova.

8. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1697, od Hodonína.

9. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1698, z Pavlovic.

10. Bartoš, František. *Nové národní písně moravské,* Brno, 1882, č. 292.

11. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1713, z Lanžhota.

12. Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky 2. díl.* Boskovice 2008, s. 244, č. 236, z Podluží.

13. Bartoš, František – Janáček, *Leoš. Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1130 b), z Nové Vsi u Hodonína.

14. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 633 a), z Mystřína.

15. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1632, z Pavlovic.

16. Bartoš, František. *Nové národní písně moravské,* Brno, 1882, č. 42.

17. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1631, od Hodonína.

18. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1194.

19. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1197.Z Velké.

20. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1202, z Uherské strany.

21. Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky, 6. díl,*Boskovice 2009, s. 68, č. 117, z Kyjovska (Ratíškovice).

22. Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky, 5. díl,* Boskovice 2009, s. 86, č. 159, z Podluží (Tvrdonice).

23. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 597, ode Zlína.

24. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 600, z Karlovic.

25. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 601, ode Zlína.

26. Zich, otakar. *Vojenský zpěvník československý,* Praha 1922, s. 37 a).

27. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1611, ze Lhotky u Příbora.

28. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 639, z Vážan.

29. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 634, ze Starého Hrozenkova.

30. Bartoš, František. *Nové národní písně moravské,* Brno, 1882, č. 123.

31. Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky, 5. díl,* Boskovice 2009, s. 110, č. 205, z Podluží (Dol. Bojanovice).

32. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1232, z Líšně.

33. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1199, z Uherské strany.

34. Bartoš, František. *Nové národní písně moravské,* Brno, 1882, č. 364.

35. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1691.

36. Sušil, František. *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými,* Praha 1998, č. 1680, z Rožnova.

37. Bartoš, František – Janáček, Leoš. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Praha 1901, č. 1178, z Líšně.

38. Poláček, Jan. *Slovácké pěsničky, 3. díl,* s. 59, č. 53, z Dolňácka.

39. Bartoš, František. *Národní písně moravské v nově nasbírané,* Brno 1889, č. 608, z Kobylí.

Příloha č. 2 – Slovníček vybraných slangových výrazů, používaných v armádě habsburské monarchie (Pernes, Jiří. *Pod císařským praporem*, Praha 2003, s. 279)

ablézovat – vystřídat (stráž)
abštand – odstup (většinou mezi vojáky v pochodovém útvaru)
anšlák – útok
asklbuřt – vycpávka v plukovní barvě vsazená do ramenního švu zbrojního kabátu
akslklapna – nárameník
auftrádovat – vyhubovat
aufsac – hledí, muška
aus – vycházka
bagančata – šněrovací boty
berajfčoft – pohotovost
brocak – chlebník
cajkhaus – zbrojnice
capnštrajch – večerka
cihlář – příslušník berounského 88. pěšího pluku (podle barvy výložek)
cuk – četa
culák – přídavek (v jídle)
cuvaks – nově příchozí, přírůstek
cvilinky – letní plátěné kalhoty
defilírka – přehlídka
dekovat – ukrýt se
dekunk – úkryt
dědek – velitel roty nebo pluku
dromusák – příslušník 72. pěšího pluku (podle majitele pluku)
drépunkt – pod v útvaru, podle kterého se jednotka otáčí
dýnstcetle – služební lístek
ermlík – kazajka
érnpost – čestná stráž
fána – prapor (vlajka)
fédrpuš – péřový chochol na klobouku
féla, felák, feldvébl – šikovatel
feldmésik – v polní výstroji
feldvacha – polní stráž, patrola
fíra – četař
flígl – křídlo (jednotky)
forikovat – útočit
formajstr – nápředník, dělovod (u dělostřelectva)
frajbilich – jednoroční dobrovolník (adepti na důstojnickou hodnost)
frajdka – radost
frajtr – svobodník
frantík – čepicová kokarda s monogramem císaře Františka Josefa I.
furverk – povoz
furvézna – trén
garnizonskej – dozorčí posádky
grifce, kvérgrify – cviky s puškou
hajtra – kůň
halbfajn – jemnější látka stejnokroje
halsštráfek – nákrčník
hindrnis – drátěný zátaras
holoubata – sumky na náboje
hornista – trubač
jablíčko – čepicová kokarda
kajzrbart – licousy
kalivo – pivo
kampfberajčafcgrad – stupeň bojové pohotovosti
kanička – kadet
kaprál – desátník (corporal)
klencáky – přískoky
klenkýbunky – prostná cvičení

křápa – milá, milenka
komandýrka – odvelení
komisárek – tmavý vojenský chléb
komishózny – soukenné kalhoty
kuple – opasek
kutálka – vojenská hudba
kvér – puška
kvérgrif – cvik s puškou
kvér fertyk – puška v pohotovostní poloze, připravená ke střelbě
ládovat kvér – nabíjet pušku
lágr – tábor
lajblík – kazajka
landverák – příslušník zeměbrany
laufšryt – poklusem, poklus
lénunk – služné
magacín – sklad; zásobník
markýrovat – značkovat; předstírat
maršdisciplína – pokyny, kterými se řídí voják i celý útvar při pochodu
meldunk – hlášení
moník – muž
mundur – stejnokroj
muří nohy – příslušník uherského pěšího pluku
obrichtunk, abrichtuňk – výcvik
odláb, orláb – dovolená
opšit – propouštěcí list
pagnet – bodák
parola – heslo
parolky – výložky
pindík – vojenský invalida
pištuntál – část, součást
plackomando – posádková správa
přešupačit – přešít (stejnokroj)
pražka – ranní pražená polévka
pucr – mladý voják, pečující o výstroj poddůstojníka
rechna – polička nad kavalcem
regimenckej – velitel plukovní hudby; dozorčí pluku
rekrut – odvedenec
remundy – nezaježdění koně
ročák – jednoroční dobrovolník (viz frajbilich)
rukovačka – zaměstnání
rychtunk – pořadí
rystuňk – výstroj
ryt – práce, úkol
skopčák – příslušník chebského 77. pěšího pluku
slof – spolunocležník
somr–maršadjustryrunk – letní polní výstroj
supernace – nadřízení
šajba – směna, stráž
sakumpak – plná polní výstroj
šarže – poddůstojníci
šicky – střelecké šňůry
šísen knýt – střelba v kleče
šísen nýdr – střelba v leže
šísen sicend – střelba sedě
šíska – účes s patkou do čela
šnelfajer – rychlá palba (na úkor míření)
šorfšic – střelec
špangle – pouta; trest uvázáním
špundus – strach, obavy
šrajbfuks – písař
štába – štábní lékař

štelovat – zastavit
štěnice – poddůstojnická hvězdička
štrajch – večerka
štram – řízný
štruzok – slamník
švenkunk – otočka, obrat
tágšarž – dozorčí roty
tágvach – budíček
tambor – bubeník
tele – vojenský batoh, tornistra
tórvacha – stráž u vchodu
varta – hlídka
vašek – velký buben
viks – leštidlo na boty
vizír – hledí pušky
wachparáda – střídání stráže
ýbršvunk – opasek
zašpérovat – zavřít
zupák – délesloužící voják
železná moucha – příslušník zeměbrany

Příloha č. 3 – vysvětlení výrazů, které se vyskytují v citovaných písních.

čižmy – vysoké kožené boty
execírka vojenský výcvik; pořadové cvičení (pochod, obraty apod.)
fortáš – četník
furia – bujnost, nevázanost
galánka – děvče, milá
glid – řada, útvar vojáků
kaprhál – kaprál (desátník)
koštovat – stát peníze
legrut – rekrut, odvedenec
mundur – uniforma, stejnokroj
numero – číslo, v tomto případě přeneseně dům
patrontáš – patrontaška, sumka na náboje
plac – náměstí
šabla – šavle
šáší – rákosí
šenkovňa – nálevna
špacír – procházka
švarný – hezký, urostlý
turbovaný – znepokojený, neklidný
uderyt – uhodit, zabouchat